

Для нотаток

**НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Ю. М. ГРОШЕВИЙ, С. Б. ФОМІН

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ
ДОКАЗУВАННЯ ТА ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Харків
«Право»
2009

ББК 67.9(4УКР)308+73

Г 89

Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національної юридичної академії України імені Ярослава

Мудрого

(протокол № 4 від 25 вересня 2009 р.)

Рецензенти:

С.М. Стахівський, д-р юрид. наук, проф., начальник
кафедри кримінального процесу Київського національного
університету внутрішніх справ

М.Є. Шумило, д-р юрид. наук, проф., проректор з
наукової роботи Національної юридичної академії Служби
безпеки України

А в т о р и : д-р юрид. наук, проф. **Ю. М. Грошевий**
канд. юрид. наук, асист. **С. Б. Фомін**

Грошевий Ю. М., Фомін С. Б.

Г 89 Кримінально-процесуальне доказування та оперативно-
розшукова діяльність: Навч. посіб. – Х.: Право, 2009. – 106 с.

ISBN 978-966-458-149-0

Розглядаються питання, пов'язані з поняттям,
принципами, суб'єктами оперативно-розшукової діяльності,
поняттям, класифікацією та порядком провадження оперативно-
розшукових заходів та можливістю використання результатів
ОРД у кримінально-процесуальному доказуванні.

Розрахований на студентів денної та заочної форм нав-
чання слідчо-кримінальної спеціалізації юридичних ВНЗ.

ББК 67.9(4УКР)308+73

© Національна юридична
академія України, 2009

ISBN 978-966-458-149-0

© «Право», 2009

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СУБ'ЄКТИ, ЯКІ ЇЇ ЗДІЙСНЮЮТЬ

1.1. Поняття та сутність оперативно-розшукової діяльності

Оперативно-розшукова діяльність (далі –
ОРД) – це система гласних і негласних заходів, які
провадяться спеціально уповноваженими на це державними
органами, та результати якої використовуються (реалізуються) у:

- котррозвідувальній діяльності;
- розвідувальній діяльності;
- боротьбі зі злочинністю;
- діяльності по розшуку безвісно відсутніх осіб;
- діяльності по перевірці осіб у зв'язку з їх

допуском до державної таємниці і до роботи з ядерними
матеріалами та на ядерних установках (оперативно-
перевірочній діяльності).

Під контррозвідувальною діяльністю
відповідно до ст. 1 Закону України “Про контррозвідувальну
діяльність”¹ розуміється спеціальний вид діяльності у сфері
забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з викорис-
танням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних,
адміністративно-правових заходів, спрямованих на попере-
дження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та вну-
трішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терорис-
тичним та іншим протиправним посяганням спеціальних
служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп
та осіб на інтереси України.

¹ Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 груд.
2002 р. № 374-IV.

Під розвідувальною діяльністю згідно зі ст. 1 Закону України “Про розвідувальні органи України”² розуміється діяльність спеціальних органів державної влади, яка спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх загроз і сприяє формуванню і реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони.

Діяльність у сфері боротьби зі злочинністю може розглядатися за декількома напрямками:

1. *Запобігання, припинення, профілактика злочинів шляхом проведення ОРД.* Оперативно-розшукова профілактика злочинів – це система оперативно-розшукових заходів (*далі – ОРЗ*), спрямованих на виявлення, вивчення та вплив на криміногенні фактори й ситуації, а також осіб, які замислюють і готують учинення злочинів, з метою запобігання та припинення.

Разом з тим законодавець поставив в обов’язок оперативно-розшуковим органам (*далі – ОРО*) застосовувати необхідні ОРЗ запобігання злочинам або для їх припинення. Ці форми попередження злочинів зумовлені двома стадіями незакінченого злочину: 1) готування до злочину і 2) замаху на злочин (ст. 13 КК України).

2. *Проведення ОРЗ з метою виявлення злочинів.* Вирішення цього завдання припускає попередній збір, накопичення та систематизацію відомостей про осіб, які становлять оперативний інтерес, тобто відрізняються станом кримінальної небезпеки, і фактичних даних, що вказують на симптоми та різні ознаки таємної, з елементами маскування, протиправної діяльності. Відомості, що збираються, потрібні для контролю за злочинним потенціалом суспільства та своєчасного розпізнання й нейтралізації злочинної активності, а якщо необхідно, то й збір даних для притягнення до відповідальності. З урахуванням такої ознаки, як кримінальна небезпека, формується контрольний перелік цих об’єктів ОРД. Орієнтуючись на зазначений перелік, оперативні підрозділи збирають вихідні дані про осіб, які представляють оперативний інтерес. По-

² Про розвідувальні органи України: Закон України від 22 берез. 2001 р. № 2331-III.

чаткова інформація деталізується за допомогою заходів, які забезпечують дослідження особистості, і даних, що деталізують поведінку зазначеної категорії об’єктів ОРД.

3. *Проведення ОРЗ при розслідуванні злочинів.* Вжиття необхідних ОРЗ з метою виявлення ознак злочину і осіб, що його вчинили, відповідно до ст. 103 КПК України покладається на органи дізнання.

Безпосереднє виявлення органом дізнання ознак злочину є приводом до порушення кримінальної справи (п. 5 ч. 1 ст. 94 КПК України). Крім того, прийняття рішення про порушення кримінальної справи може бути наслідком перевірки заяв та повідомлень про вчинені злочини або злочини, що готуються. Відповідно до ч. 5 ст. 97 КПК України заява або повідомлення про злочини до порушення кримінальної справи можуть бути перевірені шляхом проведення ОРД.

У справах про злочини, що не є тяжкими, орган дізнання порушує кримінальну справу і проводить слідчі дії та ОРЗ до встановлення особи, яка його вчинила. Після цього орган дізнання в строк не більше десяти днів складає постанову про передачу справи слідчому, яку подає прокурору для затвердження (ч. 1 ст. 104, ч. 1 ст. 108 КПК України).

Подальше проведення органами дізнання розшукових дій можливе лише за дорученням слідчого, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа, яке надається в порядку, передбаченому ч. 3 ст. 114 КПК України.

У разі порушення органом дізнання справи про тяжкий або особливо тяжкий злочин він зобов’язаний передати її слідчому через прокурора після виконання невідкладних слідчих дій у строк не більше десяти днів з моменту порушення справи (ч. 2 ст. 104, ч. 2 ст. 108 КПК України).

Якщо у справі про тяжкий злочин, що передана слідчому, не встановлено особу, яка його вчинила, орган дізнання продовжує виконувати оперативно-розшукові дії і повідомляє слідчого про їх результати (ч. 3 ст. 104 КПК України).

Проведення ОРЗ під час розслідування кримінальних справ має на меті, насамперед, отримання орієнтовної інформації, пов’язаної з перевіркою всіх можливих версій учинення злочину, виявленням осіб, причетних до його вчинення, та осіб, яким можуть бути відомі обставини справи або факти,

що характеризують особу обвинуваченого або підозрюваного, та встановленням їх місця знаходження, а також пошуком предметів та документів, які мають значення у справі.

Відповідно до ст. 137 КПК України, коли місце перебування обвинуваченого невідоме, а також коли він ухиляється від слідства, слідчий зобов'язаний щодо цього вжити всіх необхідних заходів до встановлення місця перебування обвинуваченого. З цією метою він вправі провести комплекс слідчих дій, найпоширенішими серед яких є допити родичів, близьких та знайомих обвинуваченого, а також направити запити до відповідних установ та організацій.

У ході цієї діяльності слідчий має зібрати максимум матеріалів про обвинуваченого, зокрема його дані (прізвище, ім'я, по батькові; день, місяць, рік та місце народження; громадянство; національність; освіта; місце постійного чи тимчасового проживання; місце роботи чи вид занять; судимість тощо), відомості про зовнішність, особливі прикмети, родинні, особисті та інші зв'язки, фотографії та інші дані, які можуть сприяти його розшуку.

Якщо ж встановлення місця знаходження обвинуваченого слідчим шляхом не дало позитивних результатів, слідчий згідно зі ст. 138 КПК України оголошує розшук обвинуваченого. Про оголошення розшуку слідчий складає постанову (ст. 139 КПК України), яку з доданими довідками, копіями постанов про порушення кримінальної справи, про притягнення осіб в якості обвинуваченого та іншими документами передає до органів розшуку.

Доручаючи проведення розшуку, слідчий не вправі визначати методи, за допомогою яких повинен здійснюватися такий розшук.

Водночас, якщо слідчий дійде висновку про необхідність застосування до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, він повинен внести до місцевого суду за місцем провадження досудового слідства відповідне подання, яке попередньо погоджується з прокурором. Таке ж подання до суду може внести і сам прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законності при провадженні досудового слідства (ст. 165² КПК України).

Оскільки за чинним кримінально-процесуальним законодавством України участь обвинуваченого при вирішенні в суді питання про застосування щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою є обов'язковою, суддя, який одержав подання про взяття під варту особи, яка перебуває на волі, не вирішуючи питання про обрання цього запобіжного заходу, вправі своєю постановою лише дати дозвіл на затримання обвинуваченого і доставку його в суд під вартою (ч. 4 ст. 165² КПК України)³.

Окремим аспектом ОРД у сфері боротьби зі злочинністю є забезпечення безпеки працівників суду та правоохоронних органів, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

Коло суб'єктів, щодо яких можуть бути застосовані заходи безпеки, визначені ст. 52¹ КПК України, Законом України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів"⁴ та Законом України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві"⁵.

Закон України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" встановлює систему особливих заходів державного захисту працівників суду і правоохоронних органів від перешкоджання виконанню покладених на них законом обов'язків і здійсненню наданих прав, а також від посягань на життя, здоров'я, житло і майно зазначених осіб та їх близьких родичів у зв'язку зі службовою діяльністю цих працівників.

Згідно зі ст. 1 Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному

³ Звертаємо увагу на те, що положення ч. 3 ст. 139 КПК України в контексті змін до кримінально-процесуального законодавства може бути застосоване лише в тому випадку, коли обвинувачений був присутнім у суді при вирішенні питання про застосування щодо нього запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, суд виніс постанову про обрання цього запобіжного заходу, але згодом обвинувачений втік з-під варті.

⁴ Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII.

⁵ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-XII.

судочинстві, тобто у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів, а також у судовому розгляді кримінальних справ, – це здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Оперативно-розшукові заходи щодо розшуку безвісно відсутніх осіб, як правило, провадяться за заявами родичів, знайомих або посадових осіб. Саме інформація, яка міститься в таких заявах, є достатньою підставою, що дає можливість говорити про факт зникнення людини.

Оперативно-перевірочна діяльність полягає в проведенні спеціальної перевірки у зв'язку із допуском до особливих робіт. Ця діяльність провадиться в адміністративно-режимних цілях. Іншими словами, оперативно-перевірочна робота – це забезпечення адміністративно-правових режимів за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів і методів шляхом збору про осіб відомостей, необхідних для прийняття юридично значущого рішення про допуск до особливих видів робіт.

Відповідно до ст. 64 Закону України “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку”⁶ допуск осіб до роботи на ядерних установках з ядерними матеріалами і об'єктах, призначених для поводження з радіоактивними відходами, іншими джерелами іонізуючого випромінювання, надає керівник підприємства, установи, організації за наявності позитивних висновків спеціальної перевірки всіх відомостей, що подають про себе особи, які бажають виконувати роботи на ядерних установках з ядерними матеріалами і об'єктах, призначених для поводження з радіоактивними відходами, іншими джерелами іонізуючого випромінювання, згідно з вимогами цього Закону.

Спеціальну перевірку виконують на підставі відповідного запиту державні органи, які здійснюють ОРД згідно з чинним законодавством. Порядок проведення спеціальної перевірки встановлює Кабінет Міністрів України.

⁶ Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лют. 1995 р. № 39/95-ВР.

Згідно зі ст. 24 Закону України “Про державну таємницю”⁷ перевірка громадян у зв'язку з їх допуском до державної таємниці здійснюється органами Служби безпеки України у місячний строк у порядку, встановленому цим Законом і Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність”.

Мотивований висновок органу Служби безпеки України, який здійснював перевірку, про неможливість надання громадянину допуску до державної таємниці є обов'язковим для виконання посадовими особами, уповноваженими приймати рішення про надання допуску до державної таємниці, але не виключає повторного запиту із цього приводу в разі зміни обставин, за яких допуск до державної таємниці визнано неможливим.

Посадові особи, уповноважені приймати рішення про надання допуску до державної таємниці, зобов'язані у п'ятиденний термін письмово повідомити громадянина про причини й підстави відмови в наданні допуску.

Громадянин має право оскаржити цю відмову в порядку підлеглості посадовій особі вищого рівня чи до суду (ст. 25 Закону України “Про державну таємницю”).

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття ОРД та розкажіть про її завдання й основні напрями реалізації результатів.
2. Визначте поняття, завдання, суб'єктів та підстави проведення контррозвідувальної діяльності.
3. Охарактеризуйте сутність розвідувальної діяльності та назвіть розвідувальні органи України.
4. Розкажіть про ОРД як один із засобів боротьби зі злочинністю.

1.2. Принципи ОРД

Правові принципи насамперед повинні бути органічно пов'язані із завданнями відповідного виду діяльності. Завдан-

⁷ Про державну таємницю: Закон України від 21 січ. 1994 р. № 3855-ХІІ.

ня, як і принципи діяльності, є відправними положеннями для формування системи приписів у законі. Характер і систему принципів визначають саме завдання конкретного виду діяльності. Зрозуміло, що ці завдання повинні завжди порівнюватися з принципами і не можуть із ними розходитися. Справедливо зауважується, що категорія “завдання” відповідає на запитання, на що спрямована діяльність, а категорія “принцип” – як, яким чином вона здійснюється.

Відповідно до ст. 4 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” ця діяльність ґрунтується на принципах законності, дотримання прав і свобод людини, взаємодії з органами управління і населенням.

Насамперед потрібно визнати, що зазначені принципи мають загальноправовий характер, оскільки вони цілком випливають з Основного Закону – Конституції України.

Так, суть принципу законності полягає в тому, що суб’єкти ОРД, проводячи її, повинні керуватися нормами оперативно-розшукового законодавства й інших законів, що визнають ОРД легітимною правоохоронною діяльністю і є її правовою основою⁸.

Сьогодні особливе значення для суспільства і держави мають не тільки результати боротьби зі злочинністю, а й засоби їх досягнення, тому в сучасних умовах побудови правової держави і громадянського суспільства вимоги забезпечити законність застосування заходів, засобів і методів ОРД стають особливо актуальними.

Практична реалізація принципу законності при проведенні ОРД полягає в точному дотриманні законодавчо встановлених основ її проведення, порядку і форм здійснення відповідними суб’єктами окремих ОРЗ, документування отриманих ре-

⁸ Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение): Ч. 1.: Учеб. пособие / Э.А. Дидоренко, Б. И. Бараненко, В. А. Глазков и др.; под ред. Э. В. Виленской. – Луганск: РИО ЛАВД, 2006. – С. 32. – 245 с.

зультатів і введення їх у кримінальне судочинство. Ігнорування цих вимог є порушенням законності, що веде, як правило, до невизнання результатів ОРД на досудовому слідстві й у суді.

Принцип законності в ОРД, на наш погляд, набуває дещо іншого змістового наповнення, аніж, наприклад, у кримінально-процесуальній діяльності. Пов’язано це зі специфікою оперативно-розшукових правовідносин.

Якщо у кримінальному процесі правовідносини носять двосторонній характер і правам одного суб’єкта безальтернативно кореспондують обов’язки іншого суб’єкта цих правовідносин і навпаки, то в ОРД під суб’єктами розуміються лише підрозділи, які здійснюють таку діяльність, та особи, які сприяють роботі цих органів. Зважаючи на переважно негласний характер ОРД, осіб, щодо яких здійснюються ці заходи, прийнято йменувати об’єктами. У більшості випадків ці особи повинні навіть і не здогадуватись про те, що стосовно них здійснюється комплекс оперативно-розшукових дій. Саме тому (також у більшості випадків) ці особи не можуть реагувати на порушення закону з боку оперативно-розшукових підрозділів шляхом оскарження їх дій та рішень і тим самим оцінювати ступінь законності їх діяльності.

Якщо в кримінально-процесуальній діяльності режим законності у правовідносинах між суб’єктом, який веде процес, та учасниками процесу характеризується своєчасним допуском учасника процесу, роз’ясненням йому прав, обов’язків та наданням можливості реалізувати ці права, то в ОРД цей зв’язок практично відсутній.

Хоча в ч. 9 ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” і вказано, що громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення ОРД, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії, проте це може мати місце або вже після проведення оперативно-розшукових дій, коли їх результати реалізуються (легалізуються) у гласній діяльності правоохорон-

них органів (наприклад, коли за результатами ОРД порушено кримінальну справу чи коли особа отримала відмову у допуску до особливих видів робіт), або коли особа тим чи іншим чином дізналася, що стосовно неї проводяться ОРЗ (наприклад, у ході негласного проникнення в житло були залишені сліди, які свідчать про таке проникнення)⁹.

---

⁹ На законодавчому рівні залишається неврегульованим питання про надання інформації стосовно заведення оперативно-розшукової справи, як це передбачено ч. 9 ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”.

Це право підтверджується ч.3 ст. 9 Закону України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ “Про інформацію”, в якій зазначено, що кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України. До зазначеної категорії випадків відносяться відомості, що містять державну таємницю.

Відповідно до ч. 5 ст. 5 Закону України “Про державну таємницю” спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері забезпечення охорони державної таємниці є Служба безпеки України. Наказом СБУ України від 12.08.2005 р. № 440 “Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю” визначено, що відомості про організацію, завдання, результати ОРД, а також відомості, що розкривають особу, яка є об’єктом оперативно-розшукової справи, в діях якої є ознаки вчинення злочинів, становлять державну таємницю з грифом секретності “таємно”.

При цьому відповідно до абз. 3 п. 4 ст. 8 Закону України “Про державну таємницю” до державної таємниці належить інформація про засоби, зміст, плани, організацію, фінансування та матеріально-технічне забезпечення, форми, методи і результати ОРД. Згідно з ч. 8 ст. 30 Закону України “Про інформацію” віднесення інформації до категорії таємних відомостей, які становлять державну таємницю, і доступ до неї громадян здійснюється відповідно до Закону про цю інформацію.

Частиною 1 ст. 27 Закону України “Про державну таємницю” регламентовано, що доступ до державної таємниці надається дієздатним громадянам України, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його за умови своєї службової, виробничої, наукової чи науково-дослідної діяльності або навчання. У разі відсутності підстав, передбачених ч. 1 цієї статті, відповідно до ст. 27 громадянини України відмовляється в наданні доступу до конкретної секретної інформації.

Крім того, відповідно до частин 10 та 13 ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” заборонено передавати та розголошувати інформацію, що може зашкодити слідству, життю, честі та гідності взятих під захист осіб, а також безпеці держави.

Таким чином, у особи, яка є об’єктом оперативно-розшукової справи, відсутні законні підстави для доступу до матеріалів, що містяться у оперативно-розшуковій справі.

Європейський суд з прав людини (*далі – Суд*) напрацював деякі критерії реалізації принципу законності при використанні спеціальних засобів розслідування¹⁰.

По-перше, невід’ємною частиною принципу верховенства закону, який забезпечує захист від невизначеності та несправедливості при виконанні закону і надає гарантію того, що органи виконавчої влади діють згідно з приписами закону, а не свавільно, за своїм розсудом, є принцип юридичної визначеності (ясності). Це передбачає існування національних юридичних рамок, на які держава зважає, і які обмежують втручання у приватне життя громадян. Якщо таке втручання здійснюється з порушенням закону, це неминуче порушує Конвенцію з захисту прав та свобод людини. Якщо втручання зовсім не прописане у внутрішніх правових рамках, а, наприклад, просто залишено на розсуд поліції або органів виконавчої влади, коли і як вони можуть втручатися в приватне життя громадян, це буде також порушенням Конвенції. Такі правові рамки можуть включати встановлене статутне право¹¹ або правові норми Європейського Союзу. Прийнятні й нестатутні норми, якщо вони правомірні¹², хоча для органів виконавчої влади нестатутних вказівок, які важко провести в життя, недостатньо¹³. Такі вказівки зазвичай не обов’язкові до виконання в юридичному розумінні й недостатні, щоб здійснювати втручання “відповідно до закону”.

У справі “Санді Таймс” проти Об’єднаного Королівства Суд заявив: “По-перше, закон повинен бути доступним. Громадянин повинен мати можливість мати інформацію, адекватну в даних обставинах, про правові норми, які можуть бу-

---

¹⁰ Таким терміном користується Європейський суд з прав людини та законодавчі органи більшості країн для характеристики того, що на терені колишнього СРСР прийнято йменувати оперативно-розшуковими заходами.

¹¹ Справа “Санді Таймс” проти Об’єднаного Королівства (1979-1980) EHRR 245.

¹² Справа Де Вілье та ін. проти Бельгії (1971) 1) EHRR 373.

¹³ Справа Хан проти Об’єднаного Королівства (2001) 31) EHRR 45; див. також справу Хьюїт та Харман проти Об’єднаного Королівства (1992) 14 EHRR 657, в якій заявлено, що не оприлюдненого нестатутного розпорядження уряду, яке не було введено в силу в якості закону, недостатньо.

ти застосовані у даному випадку. По-друге, норма не може вважатися “законом”, якщо вона не сформульована з достатньою точністю, так, щоб громадянин міг регулювати свою поведінку: він повинен мати можливість – якщо потрібно одержати пораду – передбачати в розумних межах у даних обставинах ті наслідки, які може викликати дана дія”¹⁴.

Закон також повинен забезпечувати достатній захист від свавільного втручання. Не можна припускати, щоб порушення прав, передбачених Конвенцією, було свавільним і вибірковим, а також непередбачуваним і не супроводжувалося б процесуальними гарантіями¹⁵. Саме законодавство повинне містити адекватні істотні й процесуальні гарантії від свавільного застосування¹⁶. Вибір осіб, чії права за Конвенцією порушуються, повинен здійснюватися в рамках визначених і справедливих правил. Якщо необхідно представити органам виконавчої влади дискреційні повноваження, правові норми повинні принаймні обмежити їх рамки¹⁷. Європейський суд з прав людини визнає, що значна частина законодавства неминуче містить елемент розпливчастості і дає можливість діяти за розсудом, в іншому випадку йому буде бракувати гнучкості, що ускладнить його застосування в різних фактичних ситуаціях, які можуть виникнути (у справі “Санді Таймс” проти Об’єднаного Королівства було заявлено, що втручання “необов’язково повинне передбачатися з абсолютною впевненістю: досвід показує, що цього недостатньо. І хоча впевненість дуже бажана, вона може призвести до відсутності гнучкості, а закон повинен змінюватися разом із обставинами, що змінюються. Тому багато законів формулюються з елементами більш загальної вимоги передбачуваності. Якщо втручання в права відбувається відповідно до закону, особи повинні мати можливість, маючи у своєму розпорядженні знання застосованої правової норми, передбачати, з огляду на їх поведінку, чи будуть порушені їх права”). Такий ризик треба звести до мі-

¹⁴ Справа “Санді Таймс” проти Об’єднаного Королівства (1979-1980) EHRR 245.

¹⁵ Справа Хентрік проти Франції (1994) 18 EHRR 440.

¹⁶ Справа Хувіг проти Франції (1990) 12 EHRR 528 та Справа Аман проти Швейцарії (2000) 30 EHRR 849.

¹⁷ Справа Сілвер проти Об’єднаного Королівства (1983) 5 EHRR 347.

німуму, і ступінь його прийнятності має залежати як від конкретної справи¹⁸, так і від змісту норми, кількості й статусу осіб, до яких вони застосовуються¹⁹.

Вимога достатньої доступності закону означає, що громадянин повинен заздалегідь знати, які норми застосовні до нього²⁰. Закон повинен бути якомога більш точним і однозначним, щоб людина могла вирішити, як їй слід регулювати свою поведінку, щоб уникнути, якщо можливо, порушення своїх прав. Той факт, що статутне положення може бути витлумачене по-різному, необов’язково робить його недостатньо визначеним²¹.

Контроль за законністю ОРД згідно з ч. 2 ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” здійснюється Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Службою зовнішньої розвідки України, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах охорони державного кордону, Управлінням державної охорони України, Державною податковою адміністрацією України, центральним органом виконавчої влади з питань виконання покарань, розвідувальним органом Міністерства оборони України.

Відповідно до ст. 14 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” нагляд за додержанням законів під час проведення ОРД здійснюється Генеральним прокурором України, його заступниками, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя і притриманими до них прокурорами та їх заступниками, а також уповноваженими наказом Генерального прокурора України начальниками та прокурорами управлінь, відділів Генеральної прокуратури України та прокуратур Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя.

Так, прокурор у межах своєї компетенції:

1) безперешкодно входить в усі приміщення органів, які провадять ОРД;

¹⁸ Справа Корхер проти Австрії (1993) 17 EHRR 358.

¹⁹ Справа “Санді Таймс” проти Об’єднаного Королівства (1979-1980) EHRR 245.

²⁰ Справа Сілвер проти Об’єднаного Королівства (1983) 5 EHRR 347.

²¹ Справа Кастеллс проти Іспанії (1992) 14 EHRR 445.

2) вимагає для перевірки розпорядження, інструкції, накази та інші акти щодо ОРД, оперативно-розшукові справи, реєстраційні, облікові, звітні, статистичні, аналітичні документи та інші відомості щодо здійснення ОРЗ;

3) доручає керівникам відповідних органів проведення у підвідомчих їм підрозділах перевірок з метою усунення порушень закону;

4) дає письмові вказівки про проведення ОРЗ в інтересах кримінального судочинства, про розшук осіб, які безвісно відсутні;

5) дає згоду на продовження строку проведення ОРД;

6) отримує пояснення щодо порушень вимог закону від посадових осіб органів, які провадять ОРД;

7) перевіряє скарги на порушення законів органами, які провадять ОРД, з ознайомленням у необхідних випадках з оперативно-розшуковими матеріалами;

8) скасовує незаконні постанови про заведення або закриття оперативно-розшукової справи, зупинення або поновлення ОРД чи про інші рішення, що суперечать закону;

9) вживає заходів щодо усунення порушень законності під час проведення ОРД і щодо притягнення винних до встановленої законом відповідальності;

10) опротестовує незаконну постанову суду про дозвіл або відмову на проведення ОРЗ. Принесення протесту зупиняє проведення ОРЗ, дозвіл на які дано судом.

Відомості про осіб, які конфіденційно співробітничали або співробітничали з розвідувальним органом України, належність конкретних осіб до кадрового складу розвідувальних органів, а також форми, методи і засоби розвідувальної діяльності та організаційно-штатна структура розвідувальних органів до предмета прокурорського нагляду не належать.

Принцип дотримання основоположних прав і свобод людини в процесі здійснення ОРД означає, що при проведенні ОРД не можуть бути допущені порушення прав і свобод людини і юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і допускаються тільки за рішенням суду щодо осіб, у діях яких наявні ознаки злочину, і у випадках,

передбачених законодавством України (ч. 5 ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”)²².

Основні вимоги цього принципу зводяться до гуманного ставлення до особи, його дотримання передбачається нормами Конституції та законів України, що охороняють права, свободи особи, її честь та гідність, Загальної декларації прав людини, проголошеної резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., Європейської конвенції з прав людини, прийнятої в Римі 4 листопада 1950 р., Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, проголошеного резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. й пролонгованого Заключним Актом Гельсінської наради в 1975 р., а також Конвенції проти катування й інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поводження і покарання, проголошеної резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1984 р.

Дія зазначеного принципу виявляється насамперед у тому, що ОРД спрямована на захист життя, здоров’я, прав і свобод людини й громадянина, власності, забезпечення безпеки суспільства та держави. Проведення ОРЗ обмежене досягненням цілей і вирішенням завдань, прямо передбачених у законі, і не переслідує мету заподіяння фізичних і психічних страждань, приниження честі та гідності осіб, їх дискредитації, збирання й поширення інформації, що ганьбить честь і гідність, та ін. Посадові особи ОРО зобов’язані забезпечувати дотримання прав людини та громадянина щодо недоторканності приватного життя, особистої й сімейної таємниці, недоторканності житла, таємниці кореспонденції; їм забороняється розголошувати відомості стосовно приватного життя, особистої і сімейної таємниці, які можуть зашкодити честі та доброму імені громадян. До обов’язку ОРО входить ужиття заходів із захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, здійснення розшуку тих, хто пропав безвісти, забезпечення

²² Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение): Ч. 1.: Учеб. пособие / Е.А. Дидоренко, Б.И. Бараненко, В.А. Глазков и др.; Под ред. Е.В. Виленской. – Луганск: РИО ЛАВД, 2006. – 245 с. – С. 33.

безпеки й схоронності майна не тільки своїх співробітників, а й осіб, які сприяють діяльності ОРО.

Принцип взаємодії оперативних підрозділів з органами управління і населенням стосується, наприклад, особистого права громадян і обов'язку органів управління сприяти оперативним підрозділам у виконанні завдань ОРД, реалізації Кабінетом Міністрів України своїх особливих повноважень з урегулювання трудових відносин негласних працівників оперативних підрозділів, які співробітничать з цими підрозділами на контрактній основі, а також із забезпечення соціального захисту суб'єктів ОРД та осіб, які залучаються до виконання її завдань на добровільній основі, і т. ін.

Водночас цей принцип передбачає звітність й підконтрольність суб'єктів ОРД органам державної влади й управління, зокрема Президенту України, Верховній Раді України, уряду в межах установлених законом повноважень, а також певну прозорість цієї діяльності для суспільства, що з розвитком демократії стає все більш реальним і виправданим.

Важливу роль у практиці ОРД виконують специфічні принципи, властиві саме цій діяльності, які, хоча й у деяких випадках прямо не закріплені в оперативно-розшуковому законодавстві, впливають з нього. До них слід віднести:

- *принцип публічності;*
- *принцип єдності гласних і негласних заходів ОРД, а також комплексно-системного їх використання;*
- *принцип конспірації;*
- *принцип оперативності.*

Принцип публічності в ОРД, як і в кримінальному процесі, полягає в тому, що ОРО повинні на підставі наданих їм державою повноважень здійснити в офіційному порядку незалежно від позиції будь-яких суб'єктів комплекс ОРЗ із метою захисту безпеки громадян, суспільства й держави.

Для досягнення завдань, закріплених у ст. 1 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, уповноважені державні органи за власною ініціативою в інтересах держави і суспільства від імені держави незалежно від інтересів, бажань та уподобань будь-яких інших державних органів, службових осіб,

політичних партій і громадських організацій, окремих громадян виконують свої функціональні обов'язки в порядку та строки, визначені оперативно-розшуковим законодавством.

На відміну від кримінально-процесуального законодавства України, яке передбачає окремі винятки з принципу публічності (справи приватного, приватно-публічного обвинувачення та справи публічного обвинувачення, які підлягають закриттю у разі примирення обвинуваченого з потерпілим), в ОРД винятку з цього принципу немає.

Принцип єдності гласних і негласних заходів ОРД, а також комплексно-системного їх використання містить положення хоч і протилежні, автономні за змістом, але не взаємовиключні, а такі, що доповнюють одне одного. Виконання одного не викликає обов'язковості виконання або виключення іншого. ОРД у змістовій частині припускає проведення досить великого переліку ОРЗ, характер і сполучення яких диктуються конкретними умовами та законодавчими межами. Їх проведення може бути як гласним, відкритим для осіб, стосовно яких вони провадяться, або для оточуючих, так і негласним, ретельно прихованим як від оточуючих, так і самих об'єктів ОРЗ.

Отже, негласність означає неочевидність, скритність проведених ОРЗ від осіб, які в них не беруть участі, у тому числі й від співробітників ОРО, навіть якщо вони мають відповідний допуск, але насамперед – від об'єктів (осіб, груп, організацій), щодо яких вони провадяться. Це дозволяє нейтралізувати можливу протидію з боку об'єктів ОРД, забезпечити безпеку учасників ОРЗ, результативність заходів, зберегти в таємниці факт здійснення ОРЗ, засоби та методи, що при цьому застосовувалися²³.

²³ При формулюванні даного принципу вживаються терміни “методи” і “засоби”.

Під методом ОРД розуміється сукупність прийомів та засобів, що застосовуються для вирішення оперативно-тактичних завдань у процесі практичної реалізації ОРЗ.

Засобами ОРД є об'єкти, предмети матеріального світу, за допомогою яких досягається (забезпечується) здійснення оперативно-розшукової функції. До числа засобів може бути віднесено наступне: оперативна техніка, оперативні обліки, предмети та документи, за допомогою яких зашифровується особистість учасників ОРД або їх належність до оперативних підрозділів або до правоохоронних органів у цілому.

Негласність може бути зумовлена як практичною доцільністю, так і неможливістю гласного проведення окремих ОРЗ, відкритого використання засобів, методів або залучення окремих учасників. Наприклад, неприпустиме розголошення відомостей про осіб, які сприяють ОРО на конфіденційній основі, про штатних негласних співробітників без їх згоди. Тільки негласними можуть бути такі ОРЗ, як оперативний експеримент, оперативне впровадження, контрольована поставка, зняття інформації з технічних каналів зв'язку.

Під гласністю ОРД варто розглядати проведення ОРЗ, зміст, мета, учасники яких не приховуються ні від оточуючих, ні від об'єктів їх проведення.

Такі заходи можуть носити і змішаний, гласно-негласний характер. Так, прослуховування телефонних переговорів, яке здійснюється за заявою або згодою заінтересованих осіб, є негласним тільки стосовно абонента заявника.

До сказаного варто додати декілька додаткових специфічних принципів, на яких ґрунтується здійснення негласних заходів ОРД.

Принцип конспірації забезпечує приховання чи утаємничення від об'єктів ОРД та іншого оточення фактичних цілей, завдань, заходів та засобів проведеної ОРД, організаційних і тактичних аспектів її здійснення.

Конспірація передбачає дотримання таких правил поведінки, застосування методів, прийомів, способів, за допомогою яких забезпечуються скритність проведених ОРЗ, дій їх суб'єктів, зашифровка цілей і об'єктів ОРЗ, збереження в таємниці відносин конфіденційного співробітництва та інформації (відомостей, фактичних даних), що є результатом (продуктом) такого співробітництва.

Необхідність дотримання принципу конспірації зумовлена тим, що проведення ОРЗ, дії їх учасників неможливо зробити абсолютно прихованими від сторонніх осіб; усі вони відбуваються в умовах реального часу, місця, здійснюються конкретними особами. Проте можливо, необхідно й доцільно зробити так, щоб сторонніми оперативно-розшукові заходи сприймалися як повсякденні, такими, що нібито не мають відношення до діяльності ОРО. Цього можна досягти застосуванням камуфлюючих засобів (предметів одягу, транспортних

засобів та ін.), деяких прийомів поведіння (поводитися згідно з ситуацією, не привертати уваги оточуючих, бути "як усі"), використання спеціальних приміщень, "легендованих" підприємств, документів прикриття, укриттів, схованок, паролів, правил діловодства тощо.

Конспіративність при проведенні ОРЗ має й інше призначення. Вона, зокрема, дозволяє не допустити передчасної або необґрунтованої компрометації об'єктів ОРЗ, є засобом забезпечення прав осіб, які сприяють суб'єктам ОРД, умовою забезпечення безпеки учасників цих заходів.

Принцип оперативності впливає із суті ОРД і включає в себе систему властивостей, які характеризують цей вид діяльності, а саме: швидкість реагування, безперервність, активність та ініціативність її суб'єктів, наступальність, злагодженість та масованість сил та засобів, які залучаються для цього.

Оперативність полягає в тому, що співробітники ОРО в межах своєї компетенції зобов'язані здійснювати результативну випереджувальну роботу з профілактики злочинів та їх своєчасного припинення й розкриття, запобігання розвідувально-підривній діяльності спеціальних служб іноземних держав і організацій, добування розвідувальної інформації та здійснення спеціальних заходів, спрямованих на підтримку національних інтересів і державної політики України, забезпечення безпечного функціонування державних органів та установ та захисту працівників суду і правоохоронних органів, а також учасників кримінального судочинства, пошуку безвісно відсутніх осіб.

ОРО зобов'язані своєчасно завести оперативно-розшукову справу у разі наявності закріплених у законі підстав і в строки, передбачені ст. 9-1 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", визначити обсяг і провести комплекс адекватних загрозам заходів з метою досягнення завдань ОРД.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення принципу законності ОРД. Розкажіть про відомчий контроль та прокурорський нагляд за дотриманням законності при провадженні ОРД.

2. Охарактеризуйте принцип дотримання основоположних прав і свобод людини при здійсненні ОРД.

3. У чому полягає сутність принципів публічності та оперативності в ОРД?

4. Визначте основні положення принципу єдності гласних і негласних заходів ОРД, а також комплексно-системного їх використання та принципу конспірації в ОРД.

1.3. Суб'єкти ОРД та їх повноваження

Вичерпний перелік підрозділів, які вправі здійснювати ОРД, наводиться в ст. 5 Закону України “Про оперативнорозшукову діяльність”.

Серед цих органів насамперед слід назвати *оперативні підрозділи Міністерства внутрішніх справ України*. ОРД у цій державній структурі здійснюють кримінальна, транспортна та спеціальна міліція, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, судова міліція. Підрозділи міліції громадської безпеки, місцевої міліції, державної автомобільної інспекції та міліції охорони не наділені повноваженнями з провадження ОРД.

До складу *кримінальної міліції* входять підрозділи:

- *кримінального розшуку*;
- *Державної служби боротьби з економічною злочинністю*²⁴;
- *Державної служби по боротьбі з незаконним обігом наркотиків*²⁵;
- *Державної служби боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми*;
- *кримінальної міліції у справах неповнолітніх*²⁶.

²⁴ Див.: Про утворення Державної служби боротьби з економічною злочинністю: постанова Кабінету Міністрів України від 5 лип. 1993 р. № 510.

²⁵ Див.: Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15 лют. 1995 р. № 62/95-ВР.

²⁶ Див.: Про створення кримінальної міліції у справах неповнолітніх: постанова Кабінету Міністрів України від 8 лип. 1995 р. № 502.

До складу *транспортної міліції*, яка здійснює ОРД на залізничному, водному та повітряному транспорті, входять такі самі підрозділи, як і до складу кримінальної міліції.

Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України “Про міліцію” для забезпечення громадського порядку на об'єктах і територіях, які мають особливе народногосподарське значення або постраждали від стихійного лиха, екологічного забруднення, катастрофи, Міністерством внутрішніх справ України з дозволу Кабінету Міністрів України можуть створюватися *спеціальні підрозділи міліції*.

Для боротьби з організованою злочинністю на підставі Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”²⁷ створені *спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю*.

Відповідно до ст. 5 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” Міністерство внутрішніх справ України здійснює *боротьбу з тероризмом* шляхом запобігання, виявлення та припинення злочинів, учинених з терористичною метою, розслідування яких віднесене законодавством України до компетенції органів внутрішніх справ; надає Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідні сили і засоби; забезпечує їх ефективне використання під час проведення антитерористичних операцій.

Для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів і для охорони установ судових експертиз головних управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, управлінь МВС України в областях та місті Севастополі згідно з наказом МВС України № 1390 від 19 листопада 2003 р.²⁸ створені *спеціальні підрозділи судової міліції “Трифон”*.

²⁷ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ.

²⁸ Про затвердження Положення про спеціальний підрозділ судової міліції “Трифон”: наказ МВС України № 1390 від 19 листоп. 2003 р. із змін., внесеними згідно з наказом М-ва внутр. справ № 1339 (з1460-04) від 10 листоп. 2004 р.

Державним органом, підрозділи якого вправі проводити ОРД, є *Служба безпеки України*²⁹. На Службу безпеки України покладається в межах визначеної законодавством компетенції захист державного суверенітету, конституційного ладу, територіальної цілісності, економічного, науково-технічного і оборонного потенціалу України, законних інтересів держави та прав громадян від розвідувально-підривної діяльності іноземних спеціальних служб, посягань з боку окремих організацій, груп та осіб, а також забезпечення охорони державної таємниці.

Згідно зі ст. 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” така діяльність у системі СБУ провадиться контррозвідкою, військовою контррозвідкою, підрозділами захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів.

Спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю в СБУ, як і в МВС, створені на підставі Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”³⁰.

Відповідно до ст. 4 Закону України “Про боротьбу з тероризмом”³¹ *Служба безпеки України є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю*. Координацію ж діяльності суб’єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом, здійснює *Антитерористичний центр при Службі безпеки України*.

Служба безпеки України є спеціально уповноваженим органом державної влади у сфері *контррозвідувальної діяльності*³².

---

²⁹ Про Службу безпеки України: Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229- XII.

³⁰ Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-ХІІ.

³¹ Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 берез. 2003 р. № 638-IV.

³² Про контррозвідувальну діяльність: Закон України від 26 груд. 2002 р. № 374- IV/.

Правом на проведення ОРЗ згідно з ч. 1 ст. 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” наділені *оперативні підрозділи податкової міліції*.

Згідно зі ст. 1 Закону України “Про державну податкову службу в Україні”³³ відповідні спеціальні підрозділи по боротьбі з податковими правопорушеннями (податкова міліція) знаходяться у складі органів державної податкової служби.

Відповідно до ст. 19 цього Закону податкова міліція складається із спеціальних підрозділів по боротьбі з податковими правопорушеннями, що діють у складі відповідних органів державної податкової служби, і здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, виконує оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну та охоронну функції.

Правом на проведення ОРД наділений *підрозділ оперативного забезпечення охорони Управління державної охорони України*. При цьому ст. 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” передбачає, що це право надається виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об’єктів, щодо яких здійснюється державна охорона.

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”³⁴ державна охорона органів державної влади України та посадових осіб – це система організаційно-правових, режимних, оперативно-розшукових, інженерно-технічних та інших заходів, які здійснюються спеціально уповноваженими державними органами з метою забезпечення нормального функціонування органів державної влади України, безпеки посадових осіб та об’єктів, визначених цим Законом.

Не вважаються державною охороною, регульованою цим Законом, заходи охоронного характеру, які здійснюються державними органами з метою забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, інших осіб та об’єктів, крім визначених Законом України “Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб”.

---

³³ Про державну податкову службу в Україні: Закон України від 4 груд. 1990 р. № 509-ХІІ.

³⁴ Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 берез. 1998 р. № 160/98-ВР.

За ст. 4 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” Управління державної охорони України є суб’єктом, який у межах своєї компетенції безпосередньо здійснює боротьбу з тероризмом.

Управління державної охорони України бере участь в операціях з припинення терористичних актів, спрямованих проти посадових осіб та об’єктів, охорону яких доручено підпорядкованим цьому Управлінню підрозділам (ст. 5 зазначеного вище Закону).

Відповідно до статей 5, 6 Закону України “Про контррозвідувальну діяльність” Управління державної охорони України виключно в інтересах забезпечення охорони посадових осіб, стосовно яких здійснюється державна охорона, а також забезпечення безпеки своїх сил і засобів, інформаційних систем та оперативних обліків можуть провадити окремі контррозвідувальні заходи.

Органом, який має право на проведення ОРД, є *Державна прикордонна служба України*.

Згідно зі ст. 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” в системі Державної прикордонної служби України цей вид діяльності здійснюється розвідувальним органом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону, агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки, оперативно-розшуковими підрозділами відповідного спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та його територіальних органів, підрозділами з охорони державного кордону органів охорони державного кордону та Морської охорони, забезпечення внутрішньої безпеки, забезпечення власної безпеки, оперативного документування та оперативно-технічними підрозділами³⁵.

Відповідно до ст. 5 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону, територіальні органи спеціально уповноваженого центрального

³⁵ Див. також: Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квіт. 2003 р.

органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону та органи охорони державного кордону здійснюють боротьбу з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення спроб перетинання терористами державного кордону України, незаконного переміщення через державний кордон України зброї, вибухових, отруйних, радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів; забезпечують безпеку морського судноплавства в межах територіальних вод та виключної (морської) економічної зони України під час проведення антитерористичних операцій; надають Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідні сили і засоби під час проведення антитерористичних операцій на території пунктів пропуску через державний кордон України, інших об’єктів, розташованих на державному кордоні або у прикордонній смузі.

Розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону здійснює розвідувальну діяльність у сферах прикордонної та імміграційної політики, а також в інших сферах, що стосуються питань захисту державного кордону України та її суверенних прав у виключній (морській) економічній зоні³⁶.

Крім того, згідно зі ст. 5 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону здійснює добування, аналітичну обробку та надання в установленому порядку розвідувальної інформації про діяльність іноземних та міжнародних терористичних організацій за межами України, а також провадить заходи безпосередньої протидії терористичним загрозам життю і здоров’ю громадян України, установам та об’єктам державної власності України в разі залучення розвідувальних органів України до участі в антитерористичних операціях за межами України.

³⁶ Про розвідувальні органи: Закон України від 22 берез. 2001 р. № 2331-III.

Відповідно до статей 5, 6 Закону України “Про контррозвідувальну діяльність” розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах державного кордону виключно в інтересах забезпечення охорони державного кордону України, а також забезпечення безпеки своїх сил і засобів, інформаційних систем та оперативних обліків можуть провадити *окремі контррозвідувальні заходи*.

Оперативно-розшукова діяльність здійснюється також *оперативними підрозділами органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України з питань виконання покарань*.

Відповідно до ст. 104 Кримінально-виконавчого кодексу України³⁷ в колоніях здійснюється ОРД, основним завданням якої є пошук і фіксація фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб та груп з метою: забезпечення безпеки засуджених, персоналу колоній та інших осіб; виявлення, попередження і розкриття злочинів, вчинених у колоніях, а також порушень встановленого порядку відбування покарання; вивчення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів та інших правопорушень; надання правоохоронним органам, які здійснюють ОРД, допомоги в розкритті, припиненні та попередженні злочинів.

Право на проведення ОРД надається оперативним підрозділам Державної кримінально-виконавчої служби України з питань виконання покарань згідно зі ст. 18 Закону України “Про Державну кримінально-виконавчу службу України”³⁸ та п. 3.6 Наказу Державного департаменту України з питань виконання покарань № 27 “Про затвердження Інструкції з організації порядку і умов виконання покарання у виді обмеження волі”³⁹.

³⁷ Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип. 2003 р. № 1129-IV.

³⁸ Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23 черв. 2005 р. № 2713-IV.

³⁹ Про затвердження Інструкції з організації порядку і умов виконання покарання у виді обмеження волі: Наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань № 27 від 16 лют. 2005 р.

Відповідно до ст. 5 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” Державний департамент України з питань виконання покарань здійснює заходи щодо запобігання та припинення злочинів *терористичної спрямованості* на об’єктах кримінально-виконавчої системи.

Розвідувальну діяльність в політичній, економічній, військово-технічній, науково-технічній, інформаційній та екологічній сферах здійснюють підрозділи агентурної розвідки, оперативно-технічні підрозділи та підрозділи власної безпеки *Служби зовнішньої розвідки України* (ст. 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, ст. 6 Закону України “Про розвідувальні органи України”).

Розвідувальну діяльність в інтересах національної безпеки України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності, для визначення рівня воєнної загрози, забезпечення оборони та інтересів держави у воєнній, воєнно-політичній, воєнно-технічній, воєнно-економічній, інформаційній та екологічній сферах здійснюють оперативні, оперативно-технічні підрозділи та підрозділ власної безпеки *розвідувального органу Міністерства оборони України* (ст. 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, ст. 6 Закону України “Про розвідувальні органи України”).

Відповідно до ст. 5 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” Міністерство оборони України, органи військового управління, об’єднання, з’єднання, військові частини Збройних Сил України *забезпечують захист від терористичних посягань* об’єктів Збройних Сил України, зброї масового ураження, ракетної і стрілецької зброї, боєприпасів, вибухових та отруйних речовин, що знаходяться у військових частинах або зберігаються у визначених місцях; організують підготовку та застосування сил і засобів Сухопутних військ, Військово-Повітряних Сил та Військ Протиповітряної оборони, Військово-Морських Сил, Збройних Сил України в разі вчинення терористичного акту в повітряному просторі, у територіальних водах України; беруть участь у проведенні антитерористичних операцій на військових об’єктах та в разі виникнення терористичних загроз безпеці держави з-за меж України.

Крім того, згідно зі ст. 5 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” Служба зовнішньої розвідки України та

розвідувальні органи Міністерства оборони України здійснюють добування, аналітичну обробку та надання в установленому порядку розвідувальної інформації про діяльність іноземних та міжнародних терористичних організацій за межами України, а також здійснюють заходи безпосередньої протидії терористичним загрозам життю і здоров'ю громадян України, установам та об'єктам державної власності України в разі залучення розвідувальних органів України до участі в антитерористичних операціях за межами України.

Відповідно до ст. 5 Закону України “Про оперативнорозшукову діяльність” *проведення ОРД* іншими підрозділами зазначених органів, підрозділами інших міністерств, відомств, громадськими, приватними організаціями та особами забороняється.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть суб'єктів ОРД.
2. Розкажіть про органи внутрішніх справ як про суб'єкти ОРД.
3. Назвіть оперативнорозшукові підрозділи, які здійснюють боротьбу з тероризмом, визначте їх повноваження.
4. Розкажіть про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю та повноваження підрозділів, що її здійснюють.
5. Визначте структуру та повноваження Державної служби боротьби з економічною злочинністю.
6. Розкажіть про структуру та повноваження Державної служби по боротьбі з незаконним обігом наркотиків.
7. Розкажіть про податкову міліцію як про суб'єкт ОРД.

РОЗДІЛ 2

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЗАХОДИ: ПОНЯТТЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ, ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЇХ ПРОВЕДЕННЯ, МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЇХ РЕЗУЛЬТАТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

2.1. Поняття та класифікація ОРЗ

Закон України “Про оперативнорозшукову діяльність”, як і аналогічні закони країн пострадянського простору, не формулюють дефініції ОРЗ. У теорії існують різні підходи до визначення цього поняття.

Так, В. М. Атмажитов та В. Г. Бобров під ОРЗ розуміють організовану згідно з вимогами нормативно-правових актів систему взаємопов'язаних дій, здійснюваних певними суб'єктами для вирішення завдань ОРД. Вони спрямовані на одержання й використання оперативнорозшукової інформації, а також предметів, документів й інших об'єктів як джерел таких даних⁴⁰.

На думку С. І. Захарцева, відмінними ознаками ОРЗ є наступні:

а) ОРЗ провадиться тільки державними органами та їх посадовими особами і тільки тими, які прямо вказані в Законі “Про оперативнорозшукову діяльність” (наприклад, наведення прокурором або судом довідок про що-небудь не є ОРЗ, хоча за своїм змістом їх дії можуть бути схожі на аналогічний ОРЗ);

б) безпосередньо спрямований на вирішення завдань ОРД, що відрізняє його від іншої діяльності органів, які здійснюють ОРД (наприклад, пов'язаної з одержанням нової спеціальної техніки);

в) провадиться тільки за наявності спеціальних підстав та умов проведення, які прямо зазначені в Законі України “Про оперативнорозшукову діяльність”;

⁴⁰ Атмажитов В. М., Бобров В. Г. Оперативно-розшукные мероприятия: актуальные вопросы теории и практики // Государство и право. – 2005. – № 3. – С. 23.

г) організація й тактика ОРЗ складає державну таємницю; прийоми, методи, способи його проведення, що складають тактику, а також порядок, організація такого заходу не підлягають розголошенню;

г) мета ОРЗ повинна відповідати вимогам моралі й моральності, бути націлена на забезпечення безпеки суспільства й держави, захист життя, здоров'я, прав та свобод людини, її власності від злочинних посягань (на перший погляд, прослуховування телефонних переговорів, читання чужих листів, інтерес до приватного життя тощо є аморальним, але, зважаючи на мету ОРЗ, такі дії є виправданими й у моральному аспекті).

Ураховуючи сутнісні ознаки, вчений визначає ОРЗ як складову частину ОРД, відомості про організацію та тактику якої становлять державну таємницю. Оперативно-розшуковий захід є сукупністю дій спеціально уповноважених на те державних органів та їх посадових осіб, які здійснюються з дотриманням регламентованих законом підстав й умов, відповідають нормам моралі й моральності та безпосередньо спрямовані на досягнення цілей і завдань ОРД⁴¹.

Існують кілька методів класифікації ОРЗ. Найбільш розгорнуту класифікацію запропонував В. Г. Бобров⁴², за якою ОРЗ поділяються:

1. Залежно від часу (тривалості) проведення – на *разові* (опитування, наведення довідок, збір зразків для порівняльного дослідження й т.ін.) і *триваючі* (контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень, прослуховування телефонних переговорів тощо).

2. Залежно від форми проведення – на *гласні* й *негласні*, ті, що здійснюються із зашифрованою їх справжньої мети та без неї.

⁴¹ Захарцев С. И. Понятие и виды оперативно-розыскных мероприятий // Правоведение. – 2003. – №4. – С. 137.

⁴² Див.: Бобров В. Г. Понятие оперативно-розыскного мероприятия. Основания и условия проведения оперативно-розыскных мероприятий. Лекция. – М.: Акад. упр. МВД России, 2003. – С. 23-24.

У разі гласного проведення ОРЗ, як правило, факт їх здійснення не приховується.

Негласне проведення ОРЗ припускає їх здійснення таємно від інших осіб, у першу чергу тих, кого перевіряють (розроблювальних, обвинувачених, їх зв'язків тощо). Негласність таких ОРЗ, на думку В. Г. Боброва, умовна. Вона може бути абсолютною або відносною.

Абсолютна негласність означає, що про проведення ОРЗ поінформовані тільки оперативні співробітники, які їх здійснюють, а також особи, що діють за їх дорученням, безпосередні виконавці цих заходів (конфіденти, співробітники підрозділів спеціальних технічних заходів, оперативно-пошукових підрозділів).

Відносна негласність ОРЗ передбачає, що про їх проведення не знають тільки особи, щодо яких вони здійснюються, а їх результати, отримані в таємниці від заінтересованих осіб, надалі можуть бути піддані гласності. Так, результати спостереження, негласно проведеного в рамках попередньої оперативної перевірки або оперативної розробки за участю громадян і застосуванням кіно-, фотозйомки й відеозапису, спеціальних хімічних, а також технічних та інших засобів, можуть бути використані в кримінальному процесі як докази у кримінальній справі.

Усі ОРЗ за ознакою гласності їх проведення умовно В. Г. Бобров зводить у дві основні групи:

а) ті, що можуть провадитися як гласно, так і негласно: опитування; наведення довідок; збір зразків для порівняльного дослідження; дослідження предметів і документів; перевірка закупівля; спостереження; ототожнення особистості; обстеження приміщень, будинків, споруджень, ділянок місцевості й транспортних засобів;

б) проведені тільки в таємниці (негласно) від тих, кого перевіряють, розроблювальних та інших осіб, стосовно яких вони здійснюються: контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень; прослуховування телефонних переговорів; зняття інформації з технічних каналів зв'язку; оперативне впровадження; контрольована поставка; оперативний експеримент.

3. Залежно від необхідності санкціонування – на ті, що:

а) не потребують будь-якого санкціонування (опитування, наведення довідок, збір зразків для порівняльного дослідження, перевірка закупівля й ін.);

б) потребують відомчого санкціонування, тобто надання дозволу (перевірка закупівля й контрольована поставка предметів, речовин і продукції, вільна реалізація яких заборонена або обіг яких обмежений; оперативне впровадження; оперативний експеримент тощо);

в) потребують судового рішення (контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень; зняття інформації з технічних каналів зв'язку; негласне проникнення до житла або іншого володіння особи й ін.).

А. П. Ісіченко доповнює запропоновану вище класифікацію наступними критеріями, за якими ОРЗ можна класифікувати⁴³:

4. За ступенем проникнення в кримінально-криміногенне середовище – на *глибокі* й *поверхневі*. За цим критерієм найбільш потенційно глибокими варто визнати оперативне впровадження в злочинне середовище й агентурне спостереження за ним, а найбільш поверхневими – збір зразків для порівняльного дослідження й ототожнення особистості.

5. За спрямованістю та характером – на *розвідувальні*, *контррозвідувальні*, *оперативно-пошукові*, *пошукові*, *допоміжні*, *забезпечуючі* та ін.

6. За суб'єктами проведення – на *заходи*, *проведення яких припустиме будь-якими органами* – суб'єктами ОРД, і *заходи, які провадяться спеціалізованими оперативними підрозділами*. Зокрема, тільки з використанням оперативно-технічних засобів органів СБУ і МВС провадяться ОРЗ, пов'язані з контролем поштових відправлень, телеграфних й інших повідомлень, прослуховуванням телефонних переговорів з підключенням до станційних апаратів підпри-

⁴³ Див.: Теорія оперативно-розшукової діяльності: Учебник / Под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинського, Г. К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – с. 287-288.

ємств, установ та організацій незалежно від форм власності, фізичних і юридичних осіб, що надають послуги й засоби зв'язку, зі зняттям інформації з технічних каналів зв'язку.

7. За ступенем обмеження прав громадян – на ті, що *обмежують конституційні права громадян*, і ті, що *не носять таких обмежень*. До першої групи, насамперед, належать заходи, які обмежують конституційні права людини й громадянина на таємницю листування, телефонних переговорів, поштових, телеграфних й інших повідомлень, переданих по мережах електричного й поштового зв'язку, а також право на недоторканність житла. До таких ОРЗ відносять: контроль поштових відправлень, телеграфних й інших повідомлень, прослуховування телефонних переговорів. У зв'язку з тим, що конституційні права громадян обмежуються не в усіх випадках при знятті інформації з технічних каналів зв'язку, обстеженні приміщень, будинків, споруджень, ділянок місцевості, транспортних засобів, дані ОРЗ можуть бути включені як в одну, так і в іншу групу заходів.

8. За інтенсивністю використання технічних засобів – на *оперативно-технічні* й ті, які *не мають переважного або виключно технічного змісту* їх проведення. До оперативно-технічного включають такі заходи, як прослуховування телефонних переговорів, зняття інформації з технічних каналів зв'язку.

9. За сполученням ОРЗ між собою – на *відносно автономні* й *комплексні*. До комплексних можна віднести оперативне впровадження, контрольовану поставку, оперативний експеримент.

Питання для самоконтролю

1. Визначте поняття ОРЗ.
2. Наведіть приклади триваючих ОРЗ.
3. Що означає абсолютна негласність ОРЗ?
4. Які ОРЗ завжди провадяться негласно?
5. Назвіть ОРЗ, які провадяться не інакше як за рішенням суду.

2.2. Загальна характеристика ОРЗ та можливості використання їх результатів у кримінальному судочинстві

Чинний Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” сконструйований таким чином, що він не містить переліку ОРЗ⁴⁴. Замість цього ст. 8 Закону визначає перелік прав підрозділів, які здійснюють ОРД. Тому в контексті саме прав оперативних підрозділів розглянемо окремі ОРЗ.

⁴⁴ На відміну від українського Закону “Про оперативно-розшукову діяльність”, аналогічний Закон Російської Федерації дає вичерпний перелік ОРЗ. Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону РФ іх 14: опитування, наведення довідок, збір зразків для порівняльного дослідження, перевірка закупівля, дослідження предметів та документів, спостереження, ототожнення особи, обстеження приміщень, будівель, споруджень, ділянок місцевості та транспортних засобів, контроль поштових відправлень, телеграфних та інших повідомлень, прослуховування телефонних переговорів, зняття інформації з технічних каналів зв'язку, оперативне впровадження, контрольна поставка, оперативний експеримент.

Згідно з ч. 2 ст. 6 Закону РФ “Про оперативно-розшукову діяльність” наведений перелік ОРЗ може бути змінений або доповнений тільки Федеральним законом.

Побудова Закону “Про оперативно-розшукову діяльність” шляхом зазначення в ньому ОРЗ піддається критиці в російській юридичній літературі, оскільки на практиці органи, до компетенції яких належить ОРД, здавна, задовго до прийняття Закону, здійснюють дії, які не входять до переліку, але які, беззаперечно, носять характер оперативно-розшукової дії. Це, наприклад, засада, переслідування (візуальне або невізуальне), захват, оперативні пастки тощо.

Більш того, технічний прогрес сприяє постійному оновленню спеціальних технічних засобів, розширенню їх можливостей, що об'єктивно зумовлює збільшення кількості нових заходів та дій, які провадять ОРО.

Уже зараз важко знайти юридично коректну назву для контролю повідомлень, що здійснюються через мобільні телефони. З одного боку, це слід віднести до прослуховування телефонних переговорів, з другого – прослуховування як такого в даному разі немає – є перехват каналів зв'язку; отже, кваліфікувати захід потрібно як контроль технічних каналів зв'язку. Однак, якщо мова йде про банальну поштову переписку через електронні засоби, то доцільно назвати цей захід контролем поштових відправлень, оскільки в Законі “Про оперативно-розшукову діяльність” не вказано, що під поштовими відправленнями слід розуміти тільки повідомлення на паперових носіях. (Див.: Захарцев С.И. Понятие и виды оперативно-розыскных мероприятий // Правоведение. – 2003. – № 4. – С. 138-139).

Так, відповідно до п.1 ч. 1 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” оперативним підрозділам для виконання завдань ОРД надається право опитувати осіб за їх згодою.

Опитування – це ОРЗ, який полягає у зборі (добуванні) інформації в процесі безпосереднього спілкування оперативного співробітника або за його дорученням іншої особи з людиною, яка обізнана або може бути обізнана про осіб, факти й обставини, що мають значення для рішення завдань ОРД.⁴⁵

Опитування може здійснюватися як при безпосередньому зоровому сприйнятті опитуваного тією особою, яка опитує (контактний спосіб), так і без такого – за допомогою використання технічних засобів (безконтактний спосіб), наприклад телефонного зв'язку, Інтернету, або шляхом анкетування⁴⁶.

На відміну від відібрання пояснень, у порядку ст. 97 КПК України, опитування як ОРЗ може здійснюватися із застосуванням конспіративних прийомів та відбуватися на засадах конфіденційності. Так, у практиці іноді застосовується вербальний контакт під вигаданим приводом, коли оперативний співробітник видає себе за будь-яку іншу особу (юриста, судового виконавця, страхового агента, будівельного інспектора) або в пасивному варіанті – просто не розкриває свого істинного обличчя⁴⁷.

При проведенні опитування допускається залучення до участі інших посадових осіб, фахівців, а також окремих громадян. У ході опитування може використовуватися аудіо-, відеозапис та інша фіксує інформацію апаратура – як від-

⁴⁵ Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 322.

⁴⁶ Комментарий к Федеральному закону “Об оперативно-розыскной деятельности”. С приложением решений Конституционного Суда Российской Федерации и Европейского Суда по правам человека / Вступ. ст. В. Д. Зорькина. – М.: Норма, 2006. – С. 99.

⁴⁷ Горяинов К. К., Кваша Ю. Ф., Сурков К. В. Федеральный закон “Об оперативно-розыскной деятельности”: Комментарий. – М.: Новый Юрист, 1997. – С. 203.

крито, так і таємно від опитуваного. Оскільки використання апаратури не характеризує сутність опитування, а є лише засобами фіксації інформації, то згоди на її використання не потрібно. Виключення становить опитування з використанням поліграфа (“детектора неправди”), при проведенні якого необхідна письмова згода опитуваного.

Виключається застосування технічних засобів, психотропних, хімічних та інших речовин, які пригнічують волю і завдають шкоди здоров’ю людей та навколишньому середовищу (ч. 16 ст. 9 Закону “Про оперативно-розшукову діяльність”).

Законодавець не висуває жодних вимог до здійснення опитування і не встановлює обмежень. Виходячи із цього вік, стать, фізичний і психічний стан опитуваного не є перешкодою до проведення опитування, що може диктуватися практичною доцільністю й обмежуватися тільки нормами етики й моралі (наприклад, опитування неповнолітнього, на відміну від допиту, не вимагає присутності педагога при його проведенні; уявляється припустимим і проведення опитування хворого, зокрема жертви злочину, якщо його стан дозволяє провести таку бесіду; опитування потерпілої жінки, у тому числі про обставини злочину, що носять інтимний характер, може бути проведено не тільки жінкою, а й чоловіком)⁴⁸.

Час, місце проведення опитування залежать від конкретних обставин – він може провадитися як у службовому приміщенні оперативного підрозділу, так і в будь-якому іншому місці, де перебуває опитувана особа (на вулиці, у транспорті, за місцем роботи або проживання, на місці події тощо). Вибір місця зазвичай залишається за оперативним працівником, але може бути врахована і думка особи, оскільки опитування здійснюється тільки за її згодою; вибір місця опитування може залежати від указівок керівника підрозділу. Примусовий привід осіб для проведення опитування та опитування без згоди особи не допускається.

Результати опитування, навіть тоді, коли вони задокументовані (найчастіше вони оформлюються рапортом чи довід-

⁴⁸ Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 323.

кою), самостійного доказового значення мати не можуть. У процесі доказування можливі два варіанти використання даних, отриманих у результаті опитування. У першому випадку документ, у якому зафіксовані результати опитування, може бути залучений до матеріалів кримінальної справи, а опитаний – згодом допитуватися як свідок по кримінальній справі. В інших випадках отримані відомості використовуються як орієнтувача інформація при висуванні слідчим або дізнавачем версій, плануванні розслідування, а також як джерело відомостей про особу, яка володіє інформацією, що має значення для кримінальної справи.

Пункт 2 ч. 1 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” надає право оперативним підрозділам робити *контрольну та оперативну закупівлі та постачання* товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь.

Таким чином, мова йде про два ОРЗ: оперативну закупівлю та контрольоване постачання.

Оперативна закупівля – це ОРЗ, який полягає в спеціальному платному придбанні (покупці, обміні, заставі, оренді) товару або одержанні послуги у сфері легального або нелегального їх обігу з метою виявлення злочинів⁴⁹.

З предметно-практичної сторони виділяють лише один спосіб здійснення цього ОРЗ – шляхом придбання товару (предметів). Законодавець не передбачає продажу товару в цьому ОРЗ, тобто оперативник може виступати як покупець, але не може бути продавцем.

Контрольна закупівля предметів, вільний продаж яких заборонений чи обмежений, здійснюється на підставі постанови, затвердженої начальником ОРО. Щодо інших речей такий порядок проведення закупівлі не є обов’язковим. Процедура винесення постанови зумовлена необхідністю забезпечити недоторканність учасників мнимої угоди, оскільки сам

⁴⁹ Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 332.

факт її здійснення формально може підпадати під ознаки злочину, а межа між його наявністю і відсутністю визначається насамперед за суб'єктивною стороною.

Залежно від конкретної мети та обставин, у яких відбувається цей ОРЗ, факт закупівлі може не розголошуватися або, навпаки, відразу після здійснення угоди може бути оголошено про його проведення. В останньому випадку до проведення такого ОРЗ залучаються представники громадськості, які спостерігають за контрольною закупівлею та засвідчують в акті її результати своїми підписами. Цей акт є однією з форм легалізації результатів ОРД, який в теорії отримав назву "громадське документування". Акт, складений оперативниками або представниками громадськості, які діяли за їх дорученням, і який засвідчив обставини й факти, що мають значення для кримінальної справи, є таким самим документом, як, наприклад, акт недостачі товарно-матеріальних цінностей, складений працівником бухгалтерії. Доказове значення акта може бути підтвержене наступними допитами його укладачів як свідків.

Контрольоване постачання – це допуск з відома та під конспіративним контролем органу, який здійснює ОРД, обігу товару або переміщення предметів (засобів, речовин) для досягнення цілей та завдань ОРД⁵⁰.

Предметом контрольованого постачання можуть бути як будь-які предмети, передбачені в офіційному договорі поставки, так і предмети, що є знаряддям або засобами вчинення злочину, предмети, здобуті злочинним шляхом, об'єкти злочинних посягань або предмети, обіг яких заборонений чи обмежений.

Контрольоване постачання, як правило, провадиться з метою виявлення злочинів, що носить характер тривалого процесу, коли дії з контрольованим предметом розтягнуті в часі, предмет передається від однієї особи до іншої. У той же час не виключається проведення розглянутого ОРЗ і по закінченню злочину. Тут контрольоване постачання може здійс-

⁵⁰ Шумилов А. Ю. Курс основ оперативно-розсыскной деятельности: Учебник для вузов. – 3-е изд., доп. и перераб. – М.: Издат. дом Шумиловой И. И., 2008. – С. 247.

нюватися для виявлення інших злочинів, співучасників злочину, місць їх знаходження й ін.

Контрольоване постачання в обов'язковому порядку провадиться на підставі постанови, що затверджується керівником ОРО, у випадку, якщо об'єктом ОРЗ є предмети, речовини й продукція, вільна реалізація яких заборонена або обіг яких обмежений.

Залежно від місця відправлення й місця призначення вантажу й відповідно до державної належності території, на якій планується здійснити операцію, контрольовані постачання поділяються на внутрішні, зовнішні й транзитні⁵¹.

Контрольовані постачання прийнято поділяти на *звичайні* та *підмінні*. При проведенні *звичайного* контрольованого постачання виявлена партія товару з обігу не вилучається. *Підмінним* називається таке постачання, в процесі організації якого товар підлягає вилученню, а замість нього використовується муляж. Цей метод усуває небезпеку втрати об'єкта, дає більші можливості для маневрування при організації спостереження за вантажем, що знижує ризик викликати настороженість постачальників, які могли організувати контрспостереження⁵².

Результати контрольованого постачання оформлюються залежно від поставлених і досягнутих цілей і завдань, а також від того, хто провадив операцію. Вони можуть бути оформлені у вигляді рапорту, довідок, доручень, прибутково-видаткових й інших документів, пояснень громадян або акта контрольованої поставки, а також інших фізичних носіїв інформації, які можуть мати відповідне доказове значення по кримінальних справах.

Оперативні підрозділи мають право ознайомлюватися з документами й даними, що характеризують діяльність підприємств, установ та організацій, вивчати їх за рахунок кош-

⁵¹ Комментарий к Федеральному закону "Об оперативно-розсыскной деятельности". С приложением решений Конституционного Суда Российской Федерации и Европейского Суда по правам человека / Вступ.ст. В. Д. Зорькина. – М.: Норма, 2006. – С. 129.

⁵² Теория оперативно-розсыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 367.

тів, що виділяються на утримання підрозділів, які здійснюють ОРД, виготовляти копії з таких документів за вимогою керівників підприємств, установ та організацій – виключно на території таких підприємств, установ та організацій, а з дозволу суду – витребувати документи й дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів із залишенням копій таких документів та опису вилучених документів особам, у яких вони витребувані, та забезпеченням їх збереження і повернення у встановленому порядку (п. 4 ч.1 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”)⁵³.

Оперативно-розшуковий захід, спрямований на одержання інформації про фізичних або юридичних осіб, про факти й обставини, що мають значення для вирішення завдань ОРД, шляхом безпосереднього вивчення документів, матеріалів, баз даних, направлення запитів на підприємства, в установи й організації, іншим юридичним, а також фізичним особам, які мають або можуть мати зазначену інформацію, в теорії ОРД має назву “наведення довідок”⁵⁴.

Одержання або збір інформації при наведенні довідок являє собою процес витребування офіційних документів, складання запитів і одержання необхідної для рішення завдань ОРД інформації у вигляді відповідей на поставлені питання, даних офіційних криміналістичних і оперативних обліків тощо.

Уявляється припустимим наведення довідок не тільки за офіційними запитами, а й з використанням тактичних прийомів та засобів конспірації.

⁵³ Це право детально регламентовано: п. 9 ст. 11 Закону України “Про державну податкову службу в Україні”; наказами Державної податкової адміністрації України від 16.09.2002 р. № 429 та від 08.11.2005 р. № 493, яким затверджено Інструкцію про порядок вилучення посадовими особами органів державної податкової служби України оригіналів та копій фінансово-господарських та бухгалтерських документів; п. 17 та п. 24 ст. 11 Закону України “Про міліцію”; ст. 25 Закону України “Про Службу безпеки України”.

⁵⁴ Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 326.

Цей ОРЗ може здійснюватися як безпосередньо посадовою особою ОРО, так і за допомогою конфідентів. Одержання інформації із джерел, наявних у приватних осіб, може супроводжуватися копіюванням документів або їх вилученням за згодою цих осіб.

Питання про можливість надання доказового значення результатам наведення довідок у якості ОРЗ може залежати від його характеру. Якщо наведення довідок відбувалось у формі запиту, спрямованого до державної установи за підписом представника ОРО, і одержанні офіційної відповіді в письмовому виді, то немає ніяких перешкод для того, щоб при направленні такої довідки слідчому вона була залучена до кримінальної справи як документ, про який йде мова в ст. 83 КПК України. Якщо ж результати наведення довідок відбиті в рапорті оперативника, то отримані ним відомості мають виключно орієнтуюче значення.

Оперативні підрозділи вправі відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їх власників або мешканців для з’ясування обставин вчиненого або такого, що готується, злочину, а також збирати відомості про протиправну діяльність підозрюваних або осіб, щодо яких провадиться перевірка. Вони також мають право негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки (пункти 6, 7 ч.1 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”).

Обстеження приміщень, будинків, споруджень, ділянок місцевості й транспортних засобів – це ОРЗ, що полягає в безпосередньому або опосередкованому (з використанням технічних засобів) візуальному огляді й вивченні (дослідженні) зазначених об’єктів з метою виявлення осіб, фактів і обставин, що мають значення для вирішення завдань ОРД.⁵⁵

Такий вид ОРЗ припускає його проведення особисто посадовою особою ОРО або за його дорученням конфідентом,

⁵⁵ Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 341.

посадовою особою, яка має право входити на ці об'єкти або за родом діяльності пов'язана з такими об'єктами (співробітник ДПС, співробітники Державної протипожежної служби, працівники житлово-експлуатаційних організацій та ін.).

Обстеження полягає як в огляді об'єктів, так і у відшуканні знарядь злочину, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, документів, речовин і інших предметів, а також встановлення фактів, що можуть мати значення для здійснення ОРД і розслідування кримінальної справи⁵⁶. Обстеження може провадитися і для виявлення розшукуваних осіб, трупів, виявлення схованок, слідів злочинної діяльності.

Якщо обстеження матеріального об'єкта не тягне обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина, то воно провадиться без дозволу судді на підставі відомого нормативно-правового акта відповідного суб'єкта ОРД.

Пункт 8 ч. 1 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" передбачає можливість здійснювати проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничала з останнім, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості.

Оперативне проникнення – це ОРЗ, заснований на конспіративному введенні штатного співробітника оперативного підрозділу або конфідента в кримінально-криміногенне середовище або на відповідні об'єкти, добуванні відомостей про осіб, факти й обставини, що становлять оперативний інтерес, впливи на осіб та інший конспіративний участі в рішенні або сприянні рішенню завдань ОРД⁵⁷.

Відповідно до ст. 43 КК України не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдан-

⁵⁶ Коментарій к Федеральному закону "Об оперативно-роззыскной деятельности". С приложением решений Конституционного Суда Российской Федерации и Европейского Суда по правам человека / Вступ.ст. В. Д. Зорькина. – М.: Норма, 2006. – С. 111.

⁵⁷ Теория оперативно-роззыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 359-360.

ня, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації для попередження чи розкриття їх злочинної діяльності.

Така особа підлягає кримінальній відповідальності лише за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєданого з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного з спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків. Ця особа не може бути засуджена до довічного позбавлення волі, а покарання у виді позбавлення волі не може бути призначене їй на строк, більший ніж половина максимального строку позбавлення волі, передбаченого законом за цей злочин.

Розглянутий ОРЗ може являти собою разовий (закінчений) захід або певний процес, систему організаційних, тактичних, розвідувально-пошукових заходів, які здійснюються переважно негласними силами, засобами та методами, вибір яких диктується конкретними обставинами і завданнями ОРД. З огляду на це, наприклад, опитування, спостереження, оперативний експеримент можуть розглядатися як його допоміжні елементи, складові частини підготовки оперативного проникнення або ОРД упроваджених суб'єктів.

Подібне проникнення в злочинне середовище оперативного негласного працівника чи особи, яка залучена до ОРД, здійснюється під легендою, в тому числі з імітацією протиправної діяльності та інших демонстративних дій, необхідних для встановлення довіри.

Оперативне проникнення варто розглядати не тільки як процес введення, впровадження для збору інформації, а і як проміжний або кінцевий результат у виді: закріплення на об'єкті проникнення; одержання доступу до відомостей, що становлять інтерес для оперативника як суб'єкта ОРД; створення обставин, що сприяють одержанню інформації впровадженими особами; проведення ними пошукових і розвідувальних заходів; виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес; встановлення контакту (довірчих стосунків) з виявленими особами; збору оперативної інформації, проведення інших заходів з метою рішення завдань ОРД.

Залучення до негласного співробітництва особи, яка

вже перебуває (працює) на відповідному об'єкті, що має контакт або стійкий зв'язок з особою, яка становить оперативний інтерес або яка входить до складу організованого злочинного угруповання, не можна вважати зазначеним видом ОРЗ.

Об'єктами оперативного проникнення можуть бути організовані злочинні угруповання; окремі особи, обґрунтовано підозрювані в підготовці або причетності до вчинення злочинів; житлові масиви, ділянки місцевості зі складною криміногенною або кримінальною обстановкою; уражені злочинністю об'єкти економіки, інші установи, організації незалежно від форм власності.

Про необхідність оперативного проникнення виноситься постановова, яка затверджується начальником відповідного органу (п. 8 ч. 1 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність").

У процесі оперативного проникнення учасник цього ОРЗ може самостійно проводити будь-які ОРЗ, не потребуючи санкціонування (дозволу на їх проведення).

Дані, отримані в результаті оперативного проникнення, як правило, оформлюються довідкою за повідомленнями особи, введеної до злочинної групи, або письмовим повідомленням самої особи, актом (довідкою) щодо предметів, документів, виявлених у результаті використання оперативно-технічних засобів особою, введеною до злочинної групи, а також зібраних нею зразків.

Оперативні підрозділи мають право знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації (п. 9 ч.1 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність").

Зняття інформації з каналів зв'язку – це ОРЗ, який здійснюється на підставі рішення суду з використанням спеціальних технічних засобів і спрямований на негласний контроль і фіксацію відкритої інформації, що передається особами, які становлять оперативний інтерес, каналами зв'язку⁵⁸.

Як зазначає Пленум Верховного Суду України, зняття інформації з каналів зв'язку полягає у застосуванні технічного обладнання, яке дає змогу прослуховувати, фіксувати та

відтворювати інформацію, що передавалася цим каналом зв'язку. Ця інформація може включати дані як про взаємоз'єднання телекомунікаційних мереж, так і щодо змісту інформації, яка була передана каналом зв'язку⁵⁹.

Складовими такої операції (дії) можуть бути: підключення до стаціонарної апаратури підприємств, установ або організацій зв'язку, сканування технічного каналу, радіоперехоплення, копіювання й інші дії з наступною фіксацією інформації на магнітних, текстових (паперових), електронних носіях.

Одним із видів зняття інформації з каналів зв'язку є прослуховування телефонних переговорів. Цей різновид ОРЗ полягає у слуховому контролі мовного спілкування, а також фіксації розмов фізичних осіб, які перевіряються, що ведуться телефонними лініями зв'язку.

Цей ОРЗ припускає контроль переговорів обох абонентів, причому за допомогою використання підключення або сканування радіоканалу. Прослуховування (слуховий контроль) телефонної розмови тільки одного з абонентів, у тому числі з використанням технічних засобів, без вторгнення (підключення) у мережу зв'язку не утворює розглянутого ОРЗ, а є різновидом електронного спостереження.

Предметом прослуховування можуть бути тільки переговори, що ведуться з телефонів конкретних осіб або з телефонів, що перебувають у певній адресі, де проживає (постійно або тимчасово), може ховатися, звідки або куди може дзвонити відповідна особа – об'єкт заходу.

Пункт 10 ч. 1 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" надає право оперативним підрозділам контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштової відправлення.

Контроль телеграфно-поштових відправлень – це ОРЗ, який провадиться на підставі судового рішення і полягає в негласному відборі й вивченні поштових відправлень, телеграфної, телефаксної, телефонограмної кореспонденції з метою одержання інформації, що представляє

⁵⁸ Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 359.

⁵⁹ Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 28 берез. 2008 р. № 2.

інтерес для вирішення завдань ОРД, в установі (підприємстві) відправлення й прийому кореспонденції⁶⁰.

Змістова сторона цього заходу полягає у виявленні та перевірці вмісту, вивченні змісту інформації, відстеженні переміщення зазначених відправлень і повідомлень. Контроль припускає перлюстрацію кореспонденції та відстеження її переміщення.

Під час контролю телеграфно-поштових відправлень допускається копіювання, фотографування змісту та вмісту відправлень, а в разі необхідності – вилучення з них тих об'єктів, які необхідно дослідити чи піддати спеціальному вивченню (зразки (проби) предметів і речовин, зразки почерку, відбитки пальців, потожирові виділення тощо). При виявленні в поштових відправленнях зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв, наркотичних чи отруйних речовин та інших недозволених до відкритого обігу речей, керівник оперативного підрозділу приймає рішення про подальші дії оперативних працівників, вилучає недозволені до пересилки речі, забезпечує їх збереження, здійснює додаткові ОРЗ, приймає рішення про порушення кримінальної справи. До контролю поштових відправлень можуть залучатися особи, які співробітничать з оперативними підрозділами на конфіденційній основі, а також спеціалісти, перекладачі, професійні знання яких можуть знадобитися у дослідженні телеграфно-поштових відправлень. При цьому оперативний працівник забезпечує таємницю факту перлюстрації кореспонденції, збереження поштового відправлення, нерозголошення відомостей, які містяться в поштових відправленнях.

Залежно від обсягу контролю його поділяють на *суцільний* (коли контролю підлягає вся кореспонденція) та *вибірковий*⁶¹.

Контроль телеграфно-поштових відправлень може носити разовий або тривалий характер. Тривалий контроль за поштовими і телеграфними відправленнями здійснюється тоді, коли немає конкретної інформації щодо змісту поштових

⁶⁰ Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Сенилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 350.

⁶¹ Шумилов А.Ю. Курс основ оперативно-розыскной деятельности: Учебник для вузов. – 3-е изд., доп. и перераб. – М.: Издат. дом Шумиловой И.И., 2008. – С. 257.

відправлень, коли оперативний працівник очікує, що таке надходження може бути в будь-який час, коли поштові відправлення постійно містять необхідну інформацію.

Контроль за переміщенням, змістом та вмістом відправлень, як і предметів, подібних до неофіційно переданих поштових відправлень, не є зазначеним ОРЗ, що обмежує конституційне право на таємницю листування.

Зняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших технічних засобів отримання інформації, контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень оформлюються протоколом з відповідними додатками, які за ч. 2 ст. 65 КПК України є джерелами доказів.

Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” оперативні підрозділи вправі здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів.

Спостереження – це ОРЗ, спрямований на одержання оперативно-розшукової або іншої юридично значимої інформації шляхом безпосереднього або опосередкованого, за допомогою технічних засобів, візуального й (або) слухового контролю за фізичними особами або іншими об'єктами незалежно від місця його проведення за умови законного перебування спостерігачів у зазначеному місці⁶².

Спостереження – найдавніший ОРЗ. У теорії ОРД спостереження поділяють на *загальне, спеціальне, звичайне* та *особливе*.

Загальне спостереження встановлюється в громадських місцях за професійними злочинцями з метою їх вилучення й знешкодження. *Спеціальне* – встановлюється за якою-небудь особою або для з'ясування яких-небудь обставин. *Звичайне* спостереження здійснюється без зміни спостерігачем своєї зовнішності. *Особливе* – припускає прийняття спостерігачем на себе певної ролі, використання гриму та відповідного костюма.

⁶² Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Сенилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С.336.

З предметно-практичної сторони залежно від способу отримання інформації виділяють три види спостереження:

– *фізичне*, яке ґрунтується на візуальному методі отримання інформації і полягає в спрямованому сприйнятті спостерігачем діяльності особи або об'єкта, що вивчаються. Фізичне спостереження може бути безпосереднім, у тому сенсі, що посадова особа особисто сприймає об'єкт, інформація про який надходить до нього без проміжних ланок, та опосередкованим, яке припускає сприйняття інформації через інших осіб, які сприяють роботі ОРО;

– *електронне* (технічне), яке побудоване на опосередкованому методі отримання інформації і полягає в спрямованому сприйнятті діяльності особи чи матеріального об'єкта, що вивчаються, за допомогою технічних засобів (телевізійних систем, радіолокаційних станцій тощо);

– *комплексне* полягає в застосуванні як візуального методу отримання інформації, так і отримання інформації за допомогою технічних засобів⁶³.

За загальним правилом спостереження здійснюється негласно, але з метою забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; може встановлюватися гласне спостереження у тому розумінні, що особа, яка є об'єктом цього ОРЗ, знає, що за нею слідкують.

Об'єктами спостереження є люди, їх зовнішні ознаки, (як статичні, так і динамічні), зовнішні прояви їх емоційного стану, характеру, темпераменту, навичок тощо; їх дії, також і ті, що утворюють ознаки та способи підготовки, вчинення й приховання злочинів; їх транспорт і місця проживання, проведення часу. Об'єктами спостереження можуть бути явища й події, у тому числі викликані експериментально, їх результати, процес слідоутворення.

До ОРЗ належить збір зразків для порівняльного дослідження, що полягає у виявленні й вилученні матеріальних

⁶³ Шумилов А.Ю. Курс основ оперативно-розсыскной деятельности.: Учебник для вузов. – 3-е изд., доп. и перераб. – М.: Издат. дом Шумиловой И.И., 2008. – С.224-225.

носіїв юридично значущої інформації як об'єктів наступного порівняльного дослідження з метою вирішення конкретних завдань ОРД⁶⁴.

Збір зразків припускає виконання дій, за допомогою яких необхідний зразок надходить в розпорядження посадових осіб ОРО, тобто дій, спрямованих на одержання матеріалів для оперативного дослідження й одержання висновку фахівця. Це може бути вилучення відповідних об'єктів, проведення дактилоскопіювання, зіскоб частини речовини, відділення частини предмета, придбання (покупка, одержання в тимчасове користування), зняття копій, фотографування й ін.

Вилучення зразків допускається в кількості, необхідній для порівняльного оперативного дослідження, щоб можна було зробити висновок про закономірність або випадковість ознак, їх варіативність. Зразки (проби) повинні бути належної якості, виражати необхідні для цілей дослідження ознаки об'єкта, від якого вони отримані. В окремих випадках для цілей дослідження умови одержання зразків повинні відповідати умовам утворення порівнюваного об'єкта, а вилучення зразків бажано робити на такому ж матеріалі, що й досліджуваний, аналогічними знаряддями та засобами.

Зразками для порівняльного дослідження можуть бути матеріальні об'єкти, що представляються фахівцеві для порівняння з ідентифікуючими або діагностуючими об'єктами (частіше за все з речовими доказами).

Відмінною ознакою і вимогою до вилучення зразків є безсумнівність їх походження від конкретного об'єкта, що перевіряється, або досліджуваного. Зразки повинні виражати ознаки іншого об'єкта (відбитки пальців, стріляні гільзи) або містити власні ознаки (кров, ґрунт і ін.). У криміналістиці такі зразки йменують пробами. Проба є частиною речовини, мате-

⁶⁴ Теория оперативно-розсыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 328.

ріалу, взятого для аналізу, випробування або перевірки⁶⁵.

За способом одержання зразки можуть бути експериментальними й вільними, тобто отриманими поза зв'язком із розслідуванням злочином, часто до порушення кримінальної справи.

Як зразок (проби) можуть бути використані щоденники, зошити як носії зразку почерку, запис голосу, відбитки пальців особи, яка перевіряється, кров, потожирові виділення, відбитки предметів, печаток, штампів, знаряддя злочину, відмички, зброя, документи та ін.

Виходячи з найменування дослідження як порівняльного, його метод полягає в одночасному зіставленні й оцінці фактів, властивостей, ознак двох або більше об'єктів, використанні технічних прийомів – зіставлення, накладення, сполучення. У цьому зв'язку кінцева мета дослідження може полягати не тільки у визначенні подібностей і розходжень предметів і речовин, але й в ідентифікації (ототожненні) особистості (технічних засобів, знарядь злочину) як одного з можливих об'єктів порівняльного дослідження.

Зазначений ОРЗ може провадитися як посадовою особою ОРО, так і іншими особами за його дорученням. При одержанні (зборі) зразків для порівняльного дослідження може бути використана допомога фахівця.

В ОРД гласний збір зразків здійснюється за згоди їх власників (носіїв). Залежно від конкретних обставин він може бути й негласним, що виключає розголошення або самого факту відбору проби (зразка), або справжньої мети ОРЗ. Примусовий відбір зразків для порівняльного дослідження припустимий тільки за наявності кримінально-процесуальних підстав і дотриманні відповідної процедури (винесення постанови, складання протоколу, обмеження переліку випадків, коли припускається одержання зразків у свідка й потерпілого).

Даний ОРЗ є оперативно-розшуковим аналогом слідчої дії, передбаченої ст. 199 КПК України, і має назву одер-

⁶⁵ Коментарий к Федеральному закону “Об оперативно-розыскной деятельности”. С приложением решений Конституционного Суда Российской Федерации и Европейского Суда по правам человека / Вступ.ст. В. Д. Зорькина. – М.: Норма, 2006. – С. 104.

жання зразків для експертного дослідження. Головна відмінність зазначеного ОРЗ полягає в тому, що воно має на меті забезпечення можливості непроцесуального дослідження предметів і документів. Зразки збираються за допомогою різноманітних гласних і негласних дій безпосередньо самими ОРО. Гласний і негласний характер збору зразків для порівняльного дослідження в рамках ОРД не породжує проблеми відмежування від аналогічної, але чітко регламентованої КПК України слідчої дії.

Це означає, що особа, у якій вилучаються зразки, бере участь у даній слідчій дії, має право засвідчити її результати своїм підписом у протоколі. Такі правові гарантії не передбачені для збору зразків для порівняльного дослідження в якості ОРЗ.

Виходячи з наведених міркувань, можна стверджувати, що зразки для порівняльного дослідження, отримані в результаті проведення цього ОРЗ, не можуть стати об'єктом дослідження в рамках судової експертизи й мати доказове значення.

У ході провадження ОРД можливе дослідження предметів і документів. Цей ОРЗ провадиться із залученням фахівців, які володіють науковими, технічними й іншими спеціальними пізнаннями, необхідними для вивчення зазначених матеріальних об'єктів при вирішенні завдань ОРД⁶⁶.

Розглянутий ОРЗ припускає наукове дослідження предметів та документів поза рамками кримінального процесу або їх огляд для з'ясування ознак злочинної діяльності, вивчення змісту документів, зіставлення з іншими документами для встановлення певних фактичних даних.

Дослідження предметів і документів може провадитися для визначення стану, виявлення ознак і властивостей, що мають значення для вирішення завдань ОРД.

Дослідження предметів припускає первісне вивчення, а у разі необхідності фіксацію їх загального виду, загальних

⁶⁶ Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 334.

ознак та індивідуальних особливостей (дефектів, наявності ушкоджень або інших слідів). Дослідженням документів виявляються такі їх ознаки, які надають їм значення речових доказів, а стосовно письмових документів встановлюються за свідченнями ними або викладені в них обставини й факти, що мають значення як для рішення завдань ОРД, так і для провадження розслідування в справі⁶⁷.

Дослідження документів як ОРЗ може полягати в порівнянні різних екземплярів бухгалтерських документів, щоб виявити можливі невідповідності в їх змісті (так звана зустрічна перевірка документів). Зіставлення змісту зведених документів з конкретними документальними матеріалами також може свідчити про наявність невідповідностей між ними (метод взаємного контролю). Візуальне дослідження (огляд) документа до його експертної оцінки дозволяють виявити ознаки підчищення, внесення змін у зміст документа, невідповідність особистості людині, яка його пред'являє, та ін⁶⁸.

Проведення дослідження предметів і документів припустиме як за місцем їх перебування, так і в службових приміщеннях правоохоронних органів, експертних установ.

Слід зазначити, що досліджувати – значить піддати спеціальному (науковому) вивченню. Тому дослідження предметів і документів без залучення фахівців, тобто спеціалістів, які володіють спеціальними знаннями, вважати ОРЗ навряд чи можливо. Загальні знання оперативників навіть у суміжних з ОРД галузях науки й практики ще не роблять з них, наприклад, криміналістів, тим більше, що серед останніх безліч різних фахівців. Тому в більшості випадків дослідження предметів і документів без залучення фахівців, а також із залученням інших посадових осіб і окремих громадян, якщо вони не є особами, обізнаними в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, втрачає зміст.

Умови й порядок оформлення результатів дослідження предметів і документів як оперативно-розшукових матеріалів мають певні особливості.

⁶⁷ Коментарий к Федеральному закону “Об оперативно-розыскной деятельности”. С приложением решений Конституционного Суда Российской Федерации и Европейского Суда по правам человека / Вступ.ст. В. Д. Зорькина. – М.: Норма, 2006. – С. 107.

⁶⁸ Там же. – С. 107-108.

У разі наявності стандартизованих методів дослідження (наприклад, визначення наркотичних речовин за допомогою експрес-аналізу) ОРЗ не вимагає санкції керівника відповідного ОРО й провадиться за рішенням оперативника. Для залучення до здійснення ОРЗ фахівців оперативник мотивованим рапортом доповідає про необхідність дослідження предметів і документів керівникові ОРО, на підставі якого направляється письмова вимога про провадження дослідження відповідними фахівцями.

Отримані дані оформлюються довідкою (довідкою-меморандумом), рапортом оперативника або актом. Дослідження предметів і документів, яке проведене в інших установах, оформлюється документами, передбаченими відомчими нормативними правовими актами відповідних органів виконавчої влади (висновками, актами дослідження).

Результати дослідження предметів і документів, проведеного фахівцями із числа конфідентів, оформлюються актом дослідження (ревізії, перевірки), що за формою та змістом у максимально припустимих межах повинен відповідати вимогам, що висуваються до складання акта експертизи, без внесення в нього відомостей про ОРД.

Ще одним ОРЗ є так зване ототожнення особи – ОРЗ, який полягає в негласному впізнанні й установленні тождності особи за ознаками зовнішності та поведінки, залишеними слідами і продуктами життєдіяльності⁶⁹.

Такий ОРЗ припускає непроцесуальну ідентифікацію об'єкта (особи) за його уявним образом, який залишився у свідомості особи, яка впізнає. Ототожнення особи можливе за зовнішніми анатомічними й функціональними ознаками особи, в тому числі за голосом і мовою, особливими прикметами (шрами, татуваннями, дефектами мови, фізичними недоліками). Ототожнення може бути здійснене як шляхом безпосереднього зорового сприйняття об'єкта, що впізнається, так і за фотографіями, відеозаписами, фонограмами. Ототожнення

⁶⁹ Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 339.

здійснюється і за ідентифікацією відбитків пальців, належністю крові, волосся, слини й за іншими ознаками.

Існує спосіб ототожнення за сукупністю загальних та індивідуальних ознак об'єкта. Таке ототожнення може бути реалізовано аналітичним шляхом. Особа, яка впізнає, мислено виділяє окремі характерні ознаки об'єкта, а потім формує на цій основі загальний образ об'єкта, що ототожнюється. Ототожнення можливе тільки за загальним образом об'єкта, без аналізу та наступною вказівкою його ознак, за якими об'єкт був ототожнений.

Суб'єктами розглянутого ОРЗ можуть бути як самі оперативники, так і особи, які залучаються для проведення ототожнення і які мають інформацію про осіб, що ототожнюються, а також конфіденти й фахівці. До проведення даного ОРЗ можуть залучатися кінологи з використанням службово-пошукових собак при ототожненні особи за запаховими слідами, вилученими з місця злочину.

Ототожнення особи можливе і людиною, яка особисто не сприймала ознаки зовнішності об'єкта, у тому числі за відео-, кіно-, фотозображенням, але має описову інформацію про індивідуальні ідентифікуючі (пошукові) ознаки особи (метод словесного портрета)⁷⁰. Такий спосіб доцільно застосовувати, наприклад, у ситуації, коли потерпілий повідомив зовнішні ознаки осіб, що нападали, але сам за фізичним станом не може брати участі в ОРЗ.

Час, місце, спосіб проведення розглянутого ОРЗ залежить від конкретних обставин. Ототожнення може провадитися як у приміщенні ОРО або в установі, представником якої є залучений до заходу фахівець, так і в місці ймовірної появи особи, яка впізнається.

До сутнісних ознак цього ОРЗ належить така з них, як негласність ототожнення. Найпоширенішими діями з ототожнення особи є негласне пред'явлення для впізнання потерпі-

⁷⁰ Коментарий к Федеральному закону “Об оперативно-розыскной деятельности”. С приложением решений Конституционного Суда Российской Федерации и Европейского Суда по правам человека / Вступ.ст. В. Д. Зорькина. – М.: Норма, 2006. – С. 111.

лому, очевидцеві злочину особи, фотографій, фоторобота, мальованого портрета, невпізаного трупа. Ототожнення особи може передбачати замасковане патрулювання з потерпілим або очевидцем у місцях можливої появи злочинця⁷¹.

Практично ототожнення є комплексом дій, деякі з яких носять елементи спостереження, опитування громадян, наведення довідок, дослідження предметів і документів (дослідження слідів крові, виділень людського тіла, відбитків пальців і т.ін.). Усі ці дії об'єднані однією загальною метою – ідентифікацією, встановленням особи. Залежно від характеру дії воно може виступати і як елемент ототожнення особи, і як самостійний ОРЗ іншого виду⁷².

Отримані в результаті ототожнення особи дані оформлюються довідкою, рапортом, актом ототожнення особи, повідомленням конфідента, поясненням громадянина – учасника ОРЗ або заявою громадянина з додатком аудіо-, відеозаписів, фотографій, на яких зафіксований процес здійснення заходу, або тих, що використовувались при його провадженні.

Результати ототожнення особи незалежно від характеру документування використовуються тільки для визначення шляхів та напрямів пошуку доказів, але не як фактичні дані, що мають доказове значення.

У практиці ОРО набув поширення оперативний експеримент. Рекомендаційний законодавчий акт “Про боротьбу з організованою злочинністю”, прийнятий Постановою Міжпарламентської Асамблеї держав-учасниць СНД 2 листопада 1996 р., у ст. 26 визначає оперативний експеримент як відтворення дій, обстановки або інших обставин протиправної події та вжиття необхідних професійних заходів з метою припинення злочинних дій, виявлення осіб, що їх готують або учиняють, а також перевірки й оцінки зібраних даних про можливість вчинення певних протиправних дій або одержання нових даних про протиправну діяльність.

Основу даного ОРЗ становить психологічний експе-

⁷¹ Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М.: ИНФРА-М, 2006. – С. 340.

⁷² Там же. – С. 341.

римент, що припускає активне втручання в діяльність особи, за якою спостерігають або яку випробовують, з метою створення умов, в яких виявляються припущення, висунуті для пояснення явищ і дій, прояв яких ймовірний у поведінці випробуваного⁷³.

Оперативний експеримент варто відрізнити від слідчого експерименту як різновиду відтворення обстановки й обставин події, який відповідно до ст. 194 КПК України слідчий вправі провести з метою перевірки й уточнення даних, наявних у кримінальній справі, шляхом відтворення дій, а також обстановки або інших обставин певної події. При цьому перевіряються можливість сприйняття яких-небудь фактів, здійснення певних дій, настання якої-небудь події, а також виявляються послідовність подій, які мали місце, і механізм утворення слідів.

Оперативний експеримент набагато ширше слідчого експерименту за своєю цільовою спрямованістю.

Найважливішою відмінністю оперативного експерименту від слідчого є конспіративність, тобто маскуваність мети, ролей і завдань, інформованість про задум і структуру експерименту досить вузького кола оперативників.

Пункт 12 ч. 1 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” надає право оперативним підрозділам мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, а також встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності (п. 13 ч. 1 ст. 8 Закону).

Сприяння громадян ОРО є суттю *агентурного методу*, а він, у свою чергу, становить основний зміст ОРД. Цей метод полягає у безпосередньому функціонуванні різних категорій конфідентів у кримінальному середовищі. Це зумовлено замкненістю такого середовища, блокуванням ним каналів витоку інформації про злочинну діяльність, суворою внутрішньогруповою дисципліною та конспірацією дій злочинців. Завдяки агентурному методу стають можливими одержання відомостей про “супротивника”, досягнення цілей виявлення,

запобігання й розкриття злочинів, документування злочинних дій. Без такої участі й такої допомоги неможлива успішна боротьба зі злочинністю, забезпечення безпеки суспільства, держави та особи.

Співробітництво осіб з ОРО повинно носити виключно добровільний характер. При цьому мотивація такого співробітництва може бути самою різною: і добровільне бажання безкорисливо допомогти правоохоронним органам, яке ґрунтується на ідеологічних і моральних переконаннях, і передбачена законом можливість звільнення від кримінальної відповідальності у разі співробітництва, активного сприяння розкриттю злочинів, відшкодування завданої шкоди, дієвого каяття, і прагнення поліпшити умови свого утримування в кримінально-виконавчих установах, і помста, заздрість, конкуренція в злочинному середовищі, особисті симпатії та почуття подяки до конкретного працівника правоохоронних органів, і тяга до ризику. Мотивами такої співпраці можуть бути також матеріальна заінтересованість, обмін інформації на обіцянку правоохоронних органів “закрити очі” на порівняно незначні правопорушення (наприклад, азартні ігри), а іноді – страх викриття в злочинному середовищі або бажання завдати шкоди конкурентові по бізнесу.

Згода громадян на встановлення співробітництва з оперативними підрозділами оформлюється, як правило, у письмовій формі у виді угоди чи контракту і може носити постійний або тимчасовий характер, а сама участь громадян у проведенні ОРЗ може мати, залежно від їх бажання та характеру виконуваних завдань, гласний або негласний характер.

Сприяння громадян може здійснюватися і на безконтрактній основі. Згода на співробітництво у цих випадках встановлюється через: а) особисту бесіду зі співробітником оперативного підрозділу; б) виконання офіційного завдання, що дозволяє усвідомити його зміст і роль у ньому відповідної особи; в) багаторазове виконання доручень або прохань, які дають підстави для висновку про характер виконуваних дій.

Можна виділити два основні напрями використання допомоги громадян. Перший передбачає залучення громадян (раніше найбільш часто вживалося інше поняття – “вербуван-

⁷³ Горяинов К.К., Кваша Ю.Ф., Сурков К.В. Федеральный закон “Об оперативно-розыскной деятельности”: Комментарий. – М.: Новый Юрист, 1997. – С. 248.

ня”) та їх використання як негласних співробітників у рішенні оперативно-розшукових завдань. Другий напрям передбачає залучення громадян для: 1) використання їх знань, умінь і навичок; 2) фіксації ними дій осіб, які перевіряються, що дозволить надалі залучити їх як свідків.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте опитування як ОРЗ і можливості використання його результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

2. Розкажіть про оперативну закупівлю і можливості використання її результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

3. Охарактеризуйте контрольоване постачання і можливості використання його результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

4. Розкажіть про зняття інформації з каналів зв'язку та застосування інших технічних засобів отримання інформації і можливості використання їх результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

5. Охарактеризуйте контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень і можливості використання його результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

6. Розкажіть про оперативне впровадження і можливості використання його результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

7. Визначте сутність оперативного експерименту і можливості використання його результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

8. Розкажіть про відбір зразків для порівняльного дослідження та дослідження предметів і документів як ОРЗ і можливості використання їх результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

9. Розкажіть про спостереження і його види, а також

про можливості використання його результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

10. Охарактеризуйте оперативне впізнання (ототожнення особи) і можливості використання його результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

11. Розкажіть про наведення довідок як ОРЗ і можливості використання його результатів у кримінально-процесуальному доказуванні.

12. Охарактеризуйте сприяння громадян ОРО, умови добровільності та конфіденційності сприяння.

2.3. Підстави та порядок проведення оперативно-розшукових дій

Відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” у кожному випадку наявності підстав, передбачених пунктами 1, 3 ч. 1 ст. 6 цього Закону, заводиться оперативно-розшукова справа.

Такими підставами є:

1) наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою ОРЗ і засобів про:

– злочини, що готуються або вчинені невстановленими особами;

– осіб, які готують або вчинили злочин;

– осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання;

– осіб безвісно відсутніх;

– розвідувально-підривною діяльністю спецслужб іноземних держав, організацій та окремих осіб проти України;

– реальну загрозу життю, здоров'ю, житлу, майну працівників суду і правоохоронних органів у зв'язку з їх службовою діяльністю, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя; співробітників розвідувальних органів України у зв'язку зі службовою діяльністю цих осіб, їх близьких родичів, а також осіб, які конфіденційно співробітничать

або співробітничали з розвідувальними органами України, та членів їх сімей з метою належного здійснення розвідувальної діяльності;

2) потреба в отриманні розвідувальної інформації в інтересах безпеки суспільства і держави.

Зазначені підстави можуть міститися в заявах, повідомленнях громадян, посадових осіб, громадських організацій, засобах масової інформації, у письмових дорученнях і постановах слідчого, вказівках прокурора, ухвалах суду в кримінальних справах, що знаходяться в його провадженні, матеріалах органів дізнання, інших правоохоронних органів, у запитах оперативних підрозділів міжнародних правоохоронних органів та організацій інших держав, а також запитах повноважних державних органів, установ та організацій, визначених Кабінетом Міністрів України, про перевірку осіб у зв'язку з їх допуском до державної таємниці і до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках (ч. 2 ст. 6 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”).

За відсутності передбачених в Законі підстав забороняється приймати рішення про проведення ОРЗ.

У разі потреби проведення ОРЗ, пов'язаних з перевіркою осіб у зв'язку з допуском їх до державної таємниці, а також до роботи з ядерними матеріалами та на ядерних установках, підставою для яких відповідно з п. 2 ч. 1 ст. 6 Закону є запити повноважних державних органів, установ та організацій, оперативно-розшукова справа не заводиться. Така перевірка повинна тривати не більше як один місяць.

Без заведення оперативно-розшукової справи, крім вищевказаного випадку, проведення ОРЗ забороняється.

Постанова про заведення такої справи підлягає затвердженню начальником органу внутрішніх справ, служби безпеки, Державної прикордонної служби України, охорони вищих посадових осіб, Служби зовнішньої розвідки України, оперативного підрозділу податкової міліції, органу, установи виконання покарань чи слідчого ізолятора, розвідувального органу Міністерства оборони України, розвідувального органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону або його уповноваженим заступником.

Якщо виникає необхідність проведення ОРЗ стосовно конкретної особи, то згідно з ч. 3 ст. 9 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” на особу, яка підозрюється в підготовці або вчиненні злочину, переховується від органів розслідування, суду або ухиляється від відбування кримінального покарання, безвісти відсутня, ведеться тільки одна оперативно-розшукова справа.

Про заведення такої оперативно-розшукової справи також виноситься постанова, яка затверджується начальником або уповноваженим заступником начальника органу внутрішніх справ, служби безпеки, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України, розвідувального органу Міністерства оборони України, Служби зовнішньої розвідки України, оперативного підрозділу податкової міліції, органу або установи виконання покарань чи слідчого ізолятора. У постанові зазначаються місце та час її складання, посада особи, яка виносить постанову, її прізвище, підстава та мета заведення оперативно-розшукової справи.

Ведення оперативно-розшукових справ відповідно до ст. 9-1 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” здійснюється:

1) щодо невстановлених осіб, які готують або вчинили злочин, а також осіб, які переховуються від органів розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання, – до їх встановлення або розшуку, але не більше строків давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строків давності виконання обвинувального вироку;

2) щодо осіб у зв'язку з розслідуванням стосовно них кримінальної справи – до набрання законної сили винесенням щодо них вироком, до винесення постанови суду про закриття справи, ухвали (постанови) суду про застосування заходів медичного чи виховного характеру або до закриття кримінальної справи судом, прокурором, слідчим, органом дізнання;

3) щодо осіб безвісно відсутніх – до їх розшуку або до набрання законної сили рішенням суду про визнання їх безвісно відсутніми або оголошення їх померлими;

4) щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці або вчиненні злочину, – до шести місяців;

5) щодо здійснення розвідувальних заходів в інтересах безпеки суспільства і держави – до завершення розвідувальних заходів або вичерпання можливостей для їх здійснення;

6) щодо осіб, стосовно яких є дані про їх участь або причетність до терористичної діяльності, терористичної групи чи терористичної організації, а так само до матеріального, організаційного чи іншого сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації, – до 5 років.

За наявності даних, отриманих у ході ведення оперативно-розшукової справи, про участь особи у підготовці або вчиненні тяжкого та особливо тяжкого злочину строк ведення справи може бути продовжений до 12 місяців начальниками головних, самостійних управлінь Міністерства внутрішніх справ України, Центрального управління Служби безпеки України, головних управлінь, управлінь Міністерства внутрішніх справ України та податкової міліції Державної податкової адміністрації України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, регіональних органів та органів військової контррозвідки Служби безпеки України, розвідувального органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону, територіальних органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону, Головою Державної прикордонної служби України, Головою Служби зовнішньої розвідки України, керівником розвідувального органу Міністерства оборони України або їх заступниками.

Подальше продовження строку ведення оперативно-розшукової справи, але не більш як до 18 місяців, може бути здійснено Міністром внутрішніх справ України, Головою Служби безпеки України, першим заступником Голови Державної податкової адміністрації України – начальником податкової міліції, а також Головою Державної прикордонної служби України, Головою Служби зовнішньої розвідки України, керівником розвідувального органу Міністерства оборони України та начальником Управління державної охорони України (ч. 3 ст. 9-1 зазначеного Закону України).

Продовження строків ведення оперативно-розшукових справ щодо іноземців та осіб без громадянства, які підозрю-

ються у розвідувально-підривній діяльності проти України, підготовці або вчиненні терористичного акту, понад 18 місяців здійснює Голова Служби безпеки України, Голова Служби зовнішньої розвідки України, Голова Державної прикордонної служби України, керівник розвідувального органу Міністерства оборони України за погодженням з Генеральним прокурором України (ч. 4 ст. 9-1 зазначеного Закону України).

Обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи починається з дня затвердження начальником відповідного органу або його заступником постанови про заведення справи та закінчується в день затвердження постанови про закриття оперативно-розшукової справи.

Обчислення строку може припинятися, якщо особа, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу, тимчасово вибула за межі України або тяжко захворіла, і можливість провадити щодо неї ОРД відсутня.

Про припинення та поновлення обчислення строку ведення оперативно-розшукової справи виноситься мотивована постанова, яка затверджується начальником відповідного органу або його заступником.

Оперативно-розшукова справа повинна бути закрыта у разі:

1) розшуку особи, яка переховувалася від органів розслідування, суду, ухилялася від відбування кримінального покарання, а також особи, яка безвісно відсутня;

2) набрання законної сили вироком, постановою або ухвалою суду;

3) закриття кримінальної справи судом, прокурором, слідчим або органом дізнання;

4) завершення виконання розвідувальних, контррозвідувальних заходів або вичерпання можливостей для їх здійснення;

5) спростування у встановленому порядку матеріалів про злочинну діяльність особи;

6) виїзду особи на постійне місце проживання за межі України, якщо немає можливості проведення щодо неї ОРЗ;

7) невстановлення у передбачені цим Законом строки даних, що вказують на ознаки злочину в діях особи;

8) виявлення прокурором незаконно заведеної справи у разі виконання по ній ОРЗ;

9) смерті особи, щодо якої заведено оперативно-розшукову справу.

Про закриття оперативно-розшукової справи складається мотивована постанова, яку затверджує посадова або службова особа, якій згідно зі ст. 9 цього Закону надане право затверджувати постанову про заведення відповідної оперативно-розшукової справи. Якщо у такій справі здійснювались ОРЗ за рішенням суду, повідомлення про її закриття надсилається до суду в триденний строк.

Строки зберігання закритих оперативно-розшукових справ встановлюються відповідно до законодавства України.

Під час здійснення ОРД не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятковий і тимчасовий характер і можуть застосовуватися лише за рішенням суду щодо особи, в діях якої є ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочину, та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

Порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації встановлений постановою Кабінету Міністрів України від 26 вересня 2007 р. № 1169⁷⁴. Деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення ОРД також наведені у постанові Пленуму Верховного Суду України від 28 березня 2008 р. № 2⁷⁵.

⁷⁴ Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 верес. 2007 р. № 1169.

⁷⁵ Про деякі питання застосування судами України законодавства при дачі дозволів на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, дізнання і досудового слідства: Постанова Пленуму Верхов. Суду України від 28 берез. 2008 р. № 2.

Оперативно-розшуковими заходами, які тимчасово обмежують права людини, є:

- негласне проникнення до житла чи іншого володіння особи;
- зняття інформації з каналів зв'язку;
- контроль за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією;
- застосування інших технічних засобів одержання інформації.

Крім того, у випадках, передбачених п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” та п. 5 ч. 2 ст. 7 Закону України “Про контррозвідальну діяльність”, за рішенням суду можуть бути витребувані документи та дані, що характеризують діяльність підприємств, установ, організацій, а також спосіб життя окремих осіб, підозрюваних у підготовці або вчиненні злочину, джерело та розміри їх доходів.

Порядок, затверджений Кабінетом Міністрів України, застосовується в разі, коли інше не передбачено законом і не регулює питання здійснення правосуддя.

Отримання дозволу та використання інформації здійснюються відповідно до вимог режиму секретності.

Для отримання дозволу суду на проведення вищезначених ОРЗ керівник підрозділу, у провадженні якого перебуває оперативно-розшукова чи контррозвідальна справа, або його заступник вносить на розгляд суду подання про отримання дозволу, погоджене у визначених законом випадках прокурором.

У поданні зазначаються: 1) гриф секретності, дата та реєстраційний номер; найменування суду, до якого вноситься подання; 2) найменування підрозділу, який вносить подання, та підрозділу, працівники якого залучаються до здійснення заходу; 3) вид, категорія, номер справи та дата її заведення; 4) вид заходу, строки і місце його здійснення (житло чи інше володіння особи, інші приміщення, земельна ділянка, транспортний засіб тощо); 5) обґрунтування необхідності здійснення заходу; 6) дані про особу, стосовно якої передбачається здійснення заходу, місце проживання чи тимчасового перебування такої особи, а також залежно від виду заходу абонентні номе-

ри споживача телекомунікаційних послуг і міжнародний ідентифікатор мобільного обладнання; 7) інші відомості, що можуть мати значення для суду.

Подання складається у трьох примірниках і підписується керівником підрозділу, у провадженні якого перебуває справа, або його заступником та погоджується у визначених законом випадках з прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням закону органами, що провадять ОРД. У разі здійснення заходу стосовно кількох осіб подання складається на кожну особу.

Перший примірник подання з гербовою печаткою органу, у складі якого діє підрозділ, реєструється без розкриття відомостей про особу і змісту заходу у відповідному режимно-секретному органі та доставляється в суд з дотриманням вимог режиму секретності. Другий примірник додається до справи, а третій – видається підрозділу, працівники якого залучаються до здійснення заходів, у разі видачі дозволу. Якщо суд відмовив у видачі дозволу, третій примірник подання знищується.

Подання вноситься на розгляд голови апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим або уповноваженого ним заступника за місцем провадження справи.

Подання та постанова суду про надання дозволу на здійснення заходу реєструються в апараті суду без розкриття відомостей про особу та змісту заходу, який передбачається здійснити.

Два примірники постанови суду (у разі його здійснення стосовно кількох осіб – щодо кожної особи) передаються уповноваженому представникові підрозділу. Один примірник додається до справи, а другий – видається підрозділу, працівники якого залучаються до здійснення заходу. Якщо суд відмовив у видачі дозволу, один примірник постанови суду видається уповноваженому представникові підрозділу.

Про видачу дозволу чи відмову в його видачі керівник підрозділу або його заступник повідомляє протягом доби прокурора, який здійснює нагляд за дотриманням закону органами, що провадять ОРД.

Постанова суду про відмову у видачі дозволу на здійснення заходу не позбавляє підрозділ права на повторне звернення до суду за наявності додаткових обґрунтованих підстав.

За результатами здійснення заходу складається протокол з відповідними додатками.

У протоколі зазначаються: дата його складення, посада, прізвище та ініціали особи, у провадженні якої перебуває справа, номер справи, за якою здійснювався захід, номер постанови, дата її прийняття та найменування суду, яким видано дозвіл на здійснення заходу, вид заходу та строки його здійснення, найменування підрозділу, працівники якого залучалися до здійснення заходу, дані про особу, стосовно якої здійснювався захід, результати здійснення заходу, відомості про матеріальні носії інформації (матеріали аудіо- чи відеозапису, фото- і кінозйомки, магнітні накопичувачі тощо) та місце їх зберігання.

Протокол підписує працівник оперативного підрозділу, у провадженні якого перебуває справа.

Протокол додається до справи. Матеріальні носії інформації зберігаються в підрозділі, працівники якого залучалися до здійснення заходу.

Забороняється зазначати в протоколі та зберігати в будь-якій іншій формі відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, крім інформації про вчинення заборонених законом дій.

У разі використання протоколу з відповідними додатками як джерела доказів у кримінальному судочинстві їх передача органом досудового слідства чи суду здійснюється в установленому кримінально-процесуальним законодавством порядку.

Інформація використовується виключно для запобігання вчиненню злочину чи встановлення істини під час розслідування кримінальної справи, запобігання, своєчасного виявлення і припинення розвідувальних, терористичних та інших посягань на національну безпеку, в інтересах контррозвідки, для забезпечення безпеки під час здійснення розвідувальних заходів, захисту сил, засобів та інформаційних систем і облікових даних розвідувальних органів та джерел розвідувальної інформації, а також з метою її доведення до під-

розділів, правоохоронних органів, органів державної влади та інших заінтересованих органів у випадках, передбачених законом.

У разі, якщо запобігання вчиненню чи припинення злочину та/або затримання особи, яка перебуває в розшуку, потребує здійснення невідкладних заходів, інформація може негайно передаватися засобами зв'язку з дотриманням правил конспірації.

За наявності достатніх підстав дозвіл на проведення інших, не пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод людини, оперативно-розшукових дій дає керівник відповідного оперативного підрозділу, який несе відповідальність за законність здійснюваних заходів відповідно до чинного законодавства.

Застосування ОРЗ вимагає від працівників оперативних підрозділів враховувати їх відповідність ступеню суспільної небезпеки злочинних посягань та загрози інтересам суспільства і держави.

У випадках порушення прав і свобод людини або юридичних осіб в процесі здійснення ОРД, а також у разі, якщо причетність до правопорушення особи, щодо якої здійснювались ОРЗ, не підтвердилась, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах охорони державного кордону, Управління державної охорони України, Державна податкова адміністрація України, Державний департамент України з питань виконання покарань або розвідувальний орган Міністерства оборони України, розвідувальний орган спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах охорони державного кордону, Служба зовнішньої розвідки України зобов'язані невідкладно поновити порушені права і відшкодувати заподіяні матеріальні та моральні збитки в повному обсязі.

Громадяни України та інші особи мають право у встановленому законом порядку одержати від органів, на які покладено здійснення ОРД, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і свобод та оскаржити ці дії.

Забороняється передавати і розголошувати відомості про заходи безпеки та осіб, взятих під захист, нерозкриті злочини або такі, що можуть зашкодити слідству чи інтересам людини, безпеці України.

Підрозділи, що використовують автоматизовані інформаційні системи в ОРД, повинні забезпечити можливість видавати дані про особу на запит органів розслідування, прокуратури, суду. В місцях зберігання інформації повинна бути гарантована її достовірність та надійність охорони.

Одержані внаслідок ОРД відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберігання не підлягають і повинні бути знищені. Відомості, одержані внаслідок ОРД, про підготовку терористичних актів чи їх вчинення окремими особами та групами зберігаються до 5 років.

Не підлягають передачі й розголошенню результати ОРД, які відповідно до законодавства України становлять державну таємницю, а також відомості, що стосуються особистого життя, честі, гідності людини. За передачу й розголошення цих відомостей працівники оперативних підрозділів, а також особи, яким ці відомості були довірені при здійсненні ОРД чи стали відомі по службі або роботі, підлягають відповідальності згідно з чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини.

Оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, провадяться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам, їх припинення і розкриття, розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання або безвісти відсутні, захисту життя, здоров'я, житла і майна працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, припинення розвідувально-підривної діяльності проти України. У разі оперативної необхідності невідкладного здійснення цих заходів оперативно-розшукові підрозділи зобов'язані протягом 24-х годин повідомити суд або прокурора про застосування та підстави для їх проведення.

Візуальне спостереження може провадитися з метою встановлення даних про особу та про її зв'язки у разі, коли є факти, які підтверджують, що нею готується або вчинено тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину, а також для забезпечення безпеки пра-

цівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб.

Для одержання інформації забороняється застосовувати технічні засоби, психотропні, хімічні та інші речовини, які пригнічують волю або завдають шкоди здоров'ю людей та навколишньому середовищу.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть приводи та підстави для проведення ОРЗ.
2. Розкажіть про заведення, строки ведення та закриття оперативно-розшукових справ.
3. Розкажіть про порядок отримання дозволу суду на тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини під час здійснення ОРД.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ЗРАЗКИ ДЕЯКИХ ДОКУМЕНТІВ, ЯКІ СКЛАДАЮТЬСЯ В ХОДІ ОРД

ПРОТОКОЛ

огляду грошових коштів

м. _____ «__» _____ 200_ року

Оперуповноважений відділу Державної служби боротьби з незаконним обігом наркотиків _____ РВ __МУ ГУМВС України в _____ області _____

керуючись ст. ст. 190, 191, 195 КПК України, о «__» годині «__» хвилин, в приміщенні _____, в присутності понятих:

1. _____

2. _____

яким згідно зі ст. 127 КПК України роз'яснені їх права та обов'язки: бути присутніми при усіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити заяви та зауваження, які підлягають занесенню до протоколу;

оглянув грошові кошти в розмірі 600 (шістсот) гривень, наступними купюрами: 1 (одна) купюра номіналом 100 (сто) гривень з номером: ВЕ 2235175; 5 (п'ять) купюр номіналом (п'ятдесят) гривень кожна, з номерами: АЄ 0170269, ГТ 3380118, ВД 1034236, ИП 9273950, АЦ 9845414; 8 (вісім) купюр номіналом 20 (двадцять) гривень кожна, з номерами: АД 5490158, ЖУ 7450803, ВУ 7721385, ЗТ 0140959, ЖК 8419576, ЕЛ 3746310, ДП 6690299, ЕТ 2320684, 7 (сім) купюр номіналом 10 (десять) гривень кожна, з номерами: АТ 6660806, ЄН 7947025, ЄК 4577377, БЗ 0978934, БЗ 3190925, БУ 2024782, АП 6050458: 4 (чотири) купюри номіналом 5 (п'ять) гривень кожна, з номерами: КБ 6589400, АЖ 61588464, АХ 5487121, КД 4837567.

В ході огляду вказані грошові знаки були помічені порошком люмінофора «жовтим».

Після цього вищевказані купюри поміщені в прозорий поліетиленовий пакет, який був об'язаний ниткою, опечатаний біркою з відтиском печатки №_____ для пакетів, підписами понятих та учасників.

Також у ході огляду відібраний зразок люмінофорного порошку «жовтого» у кількості до 1 грама, після чого він поміщений в полімерний пакет з фіксатором. Указаний пакет поміщений в прозорий поліетиленовий пакет, який був об'язаний ниткою, опечатаний біркою з відтиском печатки «Для пакетів №_____ в _____ області», підписами понятих та учасників.

Під час огляду заяв та зауважень від учасників не надійшло.

Протокол прочитаний присутнім, записано вірно.

Поняті:

1. _____ 2. _____

Учасники:

1. _____

2. _____

Протокол склав: _____

ПРОТОКОЛ

огляду покупця, який здійснює оперативну закупівлю наркотичних і психотропних речовин

м. _____ «__» _____ 200_ року

Оперуповноважений відділу Державної служби боротьби з незаконним обігом наркотиків _____ РВ __МУ ГУМВС України в _____ області _____,

керуючись ст. ст. 190, 191, 195 КПК України, о «__» годині «__» хвилин, в приміщенні _____, в присутності понятих:

1. _____

2. _____

яким згідно зі ст. 127 КПК України роз'яснені їх права та обов'язки: бути присутніми при усіх діях, які проводяться в процесі огляду, робити заяви та зауваження, які підлягають занесенню до протоколу;

1. _____ 2. _____

склав зазначений протокол з дотриманням вимог п. 2.5 «Інструкції про порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованої поставки предметів, товарів і речовин, у тому числі заборонених до застосування, у фізичних і юридичних осіб незалежно від форми власності» провели огляд громадянина Іванова Петра Миколайовича, 1980 року народження, якому доручено провести оперативну закупівлю 10 (десяти) мілілітрів наркотичної речовини - опію на суму 600 (шістсот) гривень у громадянина України, мешканця м. Харкова – Петрова Івана Володимировича, 1980 року народження.

Перед початком оперативної закупівлі був проведений огляд покупця, у ході якого на його одязі та взутті сторонніх предметів не виявлено.

Іванов П. М. одягнений: _____

Під час огляду громадянину Іванову П. М. видані кошти для проведення оперативної закупівлі наркотичної речовини у сумі 600 (шістсот) гривень України, які знаходилися в прозорому поліетиленовому пакеті, об'язаному ниткою, опечатаному печаткою для пакетів №__ з підписами учасників. Зазначений пакет із грошовими знаками у присутності понятих і

учасників огляду був розкритий, і громадянину Іванову П. М. видані кошти наступними купюрами: 1 (одна) купюра номіналом 100 (сто) гривень із номером: ВЕ 2235175; 5 (п'ять) купюр номіналом (п'ятдесят) гривень кожна, з номерами: АЄ 0170269, ГТ 3380118, ВД 1034236, ИП 9273950, АЦ 9845414; 8 (вісім) купюр номіналом 20 (двадцять) гривень кожна, з номерами: АД 5490158, ЖУ 7450803, ВУ 7721385, ЗТ 0140959, ЖК 8419576, ІВ 3746310, ДП 6690299, ЕТ 2320684, 7 (сім) купюр номіналом 10 (десять) гривень кожна, з номерами: АТ 6660806, ЄН 7947025, ЄК 4577377, БЗ 0978934, БЗ 3190925, БУ 2024782, АП 6050458; 4 (чотири) купюри номіналом 5 (п'ять) гривень кожна, з номерами: КБ 6589400, АЖ 61588464, АХ 5487121, КД 4837567.

У присутності зазначених осіб покупець перерахував гроші, видані йому для проведення оперативної закупівлі, й поклав їх до

Інших грошей, сторонніх речей і предметів у покупця не виявлено. Зауважень щодо складання протоколу не надійшло.

Протокол прочитаний уголос, записаний вірно.

Покупець: _____ (Іванов П. М.)

Поняті:

1. _____ (_____)

2. _____ (_____)

Учасники:

Протокол склав: _____

АКТ

оперативної закупівлі наркотичних і психотропних речовин

м. _____ «___» _____ 200_ року

Оперуповноважений відділу Державної служби боротьби з незаконним обігом наркотиків _____ РВ __МУ ГУМВС України в _____ області _____,

у присутності понятих:

1. _____

2. _____

яким відповідно до ст. 127 КПК України роз'яснені їх права й обов'язки: бути присутніми при усіх діях, які проводяться в процесі оперативної закупівлі, робити заяви та зауваження, які підлягають занесенню до протоколу;

1. _____ (_____)

2. _____ (_____)

склав зазначений протокол про те, що «___» _____ 2009 року в «___» годині «___» хвилин, дотримуючись вимог п. 2.7 «Інструкції про порядок оперативної закупівлі й контрольованої поставки предметів, товарів і речовин, у тому числі заборонених до застосування, у фізичних і юридичних осіб незалежно від форми власності» громадянин Іванов П. М., який за моїм дорученням виступав покупцем, біля входу до метро станції «Пушкінська» підійшов до громадянина Петрова Івана Володимировича, 1980 року народження, який мешкає за адресою: м. Харків, вул. _____ б. __ кв. __, стосовно якого була оперативна інформація про причетність до незаконної торгівлі наркотиками, і в обмін на передані гроші отримав паперовий пакет.

У затриманого після оперативної закупівлі гр-на Петрова І. В. у лівій кишені джинсів були знайдені і вилучені грошові кошти в розмірі 600 (шістсот) гривень, наступними купюрами: 1 (одна) купюра номіналом 100 (сто) гривень з номером: ВЕ 2235175; 5 (п'ять) купюр номіналом (п'ятдесят) гривень кожна, з номерами: АЄ 0170269, ГТ 3380118, ВД 1034236, ИП 9273950, АЦ 9845414; 8 (вісім) купюр номіналом 20 (двадцять) гривень кожна, з номерами: АД 5490158, ЖУ 7450803, ВУ 7721385, ЗТ 0140959, ЖК 8419576, ЕЛ 3746310, ДП 6690299, ЕТ 2320684, 7 (сім) купюр номіналом 10 (десять) гривень кожна, з номерами: АТ 6660806, ЄН 7947025, ЄК 4577377, БЗ 0978934, БЗ 3190925, БУ 2024782, АП 6050458; 4 (чотири) купюри номіналом 5 (п'ять) гривень кожна, з номерами: КБ 6589400, АЖ 61588464, АХ 5487121, КД 4837567.

Всі вказані грошові знаки були помічені порошком люмінофора «жовтим».

Крім того, у Петрова І. В. було вилучено: _____

Покупець, Іванов П. М., в результаті оперативної закупівлі отримав пакет з паперу білого кольору розміром 20 мм. X 40 мм., в якому знаходився порошок білого кольору масою 10 (десять) мілілітрів, який за результатами експрес-аналізу виявився наркотичною речовиною – опієм.

Інших грошей, сторонніх речей і предметів у покупця не виявлено.

З приводу проведеної оперативної закупівлі гр-н Петров І. В. пояснив: _____

Протокол прочитаний уголос. Записано вірно. Заяв і зауважень від учасників і понятих не надійшло.

Продавець: _____ (_____)

Покупець: _____ (_____)

Поняті:

1. _____ (_____)

2. _____ (_____)

Учасники:

Протокол склав: _____

Начальнику ВБКОЗ
УСБУ в _____ області
полковнику _____

Д О Р У Ч Е Н Н Я

(в порядку ст.114 КПК України)

Слідчим відділом УСБУ в _____ області розслідується кримінальна справа № _____, порушена за фактом вчинення злочинів, передбачених ст. 191 ч.5, ст. 222 ч.2 КК України.

В ході досудового слідства виникла необхідність у допиті директорів: ТОВ «_____».

У зв'язку з викладеним необхідно у строк **до 20 вересня 2009 року** виконати наступне:

Встановити фактичне місцезнаходження директора та співзасновника ТОВ „_____” (м. _____, вул. _____, б. ____, кв.____, код ЄДРПОУ _____) _____ (мешкає за адресою: м. _____, вул. _____, б. __, кв. __, паспорт серії ____ № _____, виданий _____ РВ __МУ УМВС України в _____ області ____ 2004 року, ідентифікаційний номер _____) та співзасновника ТОВ «_____» _____ (мешкає за адресою: м. _____, пров. _____ б. ____, кв. ____, паспорт серії ____ № _____, виданий _____ РВ __МУ УМВС України в _____ області ____ 2001 року, ідентифікаційний номер _____) та забезпечити його явку до слідчого СВ УСБУ в _____ області _____.

Про дату та час виклику свідків просимо завчасно повідомити слідчого СВ УСБУ в _____ області _____.

Начальник слідчого відділу
полковник юстиції _____

Начальнику слідчого відділу
Управління СБ України
в _____ області
полковнику юстиції _____

На слідче доручення № _____ нс від _____ 2009 року

Повідомляємо, що в ході супроводу кримінальної справи № _____ отримано інформацію про те, що до протиправної діяльності ПП «_____» причетний громадянин України Іванов Іван Іванович, _____ року народження, уродженець м. _____, _____ області, зареєстрований за адресою: м. _____, вул. _____, б. _____ кв. _____.

Згідно з наявними даними Іванов І.І. вносив у товаросупроводжувальні документи неправдиві відомості про виробника, характеристики й вартість товару з метою контрабандного ввозу на територію України тканин, а також ухилення від сплати мита й інших загальнообов'язкових платежів.

У даний момент Управлінням СБ України в _____ області здійснюються оперативно-розшукові заходи щодо встановлення осіб, які могли сприяти Іванову І.І. в контрабандному переміщенні товарів у великих розмірах.

Начальник відділу
полковник _____

ПОСТАНОВА

про створення слідчо-оперативної групи

м. _____ 200_ року
Прокурор _____ області старший радник юстиції, розглянувши матеріали кримінальної справи № _____,

ВСТАНОВИВ:

У ніч з _____ на _____ 2009 року, громадянин України _____, _____ року народження, діючий за попередньою змовою з невстановленими особами, рухаючись з України до Російській Федерації, керуючи автомобілем марки «ВАЗ 2101», державний реєстраційний номер _____, переміщав через митний кордон України в зоні дії митного посту «_____» _____ митниці валютні цінності в сумі 300 000 доларів США. При цьому, діючи за попередньою змовою з невстановленими особами, зазначені валютні цінності _____, приховав від митного контролю в технологічних порожнинах автомобіля «ВАЗ 2101», держ. реєстр. номер _____, _____ 2009 року, близько 00 годин 30 хвилин, при проведенні митного контролю, _____ у ході здійснення усного, а надалі й письмового декларування не заявив посадовим особам _____ митниці про переміщення ним через митний кордон України 300 000 доларів США.

Однак при проведенні поглибленого огляду автомобіля _____ «ВАЗ 2101», державний реєстраційний номер _____, спеціальною доглядовою групою були виявлені й вилучені в місцях, що утруднюють виявлення, – за декоративною обшивкою правих задніх дверей автомобіля, один банківський пакунок, запаяний в поліетилен, на суму 300 000 (триста тисяч) доларів США. За офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим Національним банком України на _____ 2009 рік, зазначена сума в 300 000 доларів США становить _____ мільйони _____ тисяч гривень України. _____ 2009 року за постановою прокурора _____ області на підставі ч. 1 ст. 112 КПК дана кримінальна справа була передана до провадження слідчому слідчого відділу прокуратури _____ області юристу 1 класу _____.

На даний момент, з огляду на складність кримінальної справи, необхідність проведення великої кількості слідчих дій, а так само проведення тривалих слідчих дій, комплексу оперативно-розшукових заходів по даній кримінальній справі, виникла необхідність створення слідчо-оперативної групи.

На підставі викладеного, керуючись ст. 119 КПК України,

ПОСТАНОВИВ:

1. Створити по даній кримінальній справі слідчо-оперативну групу, до складу якої включити: слідчого слідчого відділу прокуратури _____ області юриста 1 класу _____, слідчого _____ відділення слідчого відділу УСБУ в _____ області капітана юстиції _____, заступника начальника _____ відділу _____ УСБУ в _____ області майора _____, старшого оперуповноваженого _____ УСБУ в _____ області майора _____, старшого оперуповноваженого _____ УСБУ в _____ області капітана _____.

2. Старшим слідчо-оперативної групи призначити слідчого слідчого відділу прокуратури _____ області юриста 1 класу _____.

3. Керівництво оперативного забезпечення по даній кримінальній справі покласти на заступника начальника _____ відділу _____ УСБУ в _____ області майора _____
«Погоджуюсь».

Начальник СВ УСБУ в _____ області

підполковник юстиції

«Погоджуюсь».

Начальник УСБУ в _____ області

полковник юстиції

Прокурор _____ області

старший радник юстиції

Реєстр. № _____

_____ (гриф таємності)

ОСОБИСТО

Голові апеляційного суду
_____ області

ПОДАННЯ

на одержання дозволу на проведення заходів, пов'язаних з тимчасовим обмеженням прав і свобод людини

У провадженні Головного відділу БКОЗ Управління Служби безпеки України в _____ області знаходиться оперативно-розшукова справа № ***** за ознаками злочину, передбаченого ч.3 ст. 28, ч.2 ст. 201 КК України, яка заведена _____ 200_ року, стосовно:

_____
_____
_____

В результаті проведеного по справі комплексу оперативно-розшукових заходів, встановлено, що _____ входить до злочинної групи, яка організувала канал ввозу до України автотранспортних засобів з порушенням законодавства України з метою подальшої їх реалізації на її території.

Матеріали оперативно-розшукової справи свідчать, що діяння вказаної особи підпадають під ознаки злочину, передбаченого ч.3 ст. 28, ч. 2 ст. 201 КК України.

За наявною оперативною інформацією _____ є співробітником приватного підприємства «_____», який з метою отримання матеріального прибутку здійснює ввіз автотранспорту через митний кордон України з наданням до митних органів підроблених документів з недостовірними даними.

Під час проведення оперативного документування протиправної діяльності встановлено, що _____ є виконавцем, який здійснює ввіз автотранспорту та його оформлення у митному відношенні. Перед своїм оточенням _____ веде себе обережно, маскує свою протиправну діяльність.

У процесі документування злочинної діяльності _____ отримана інформація, яка дає підстави вважати, що в інформації, якою він обмінюється за допомогою засобів зв'язку, є дані, які мають доказове значення по справі.

З метою пошуку фактичних даних про протиправну діяльність _____, враховуючи, що іншим способом неможливо з'ясувати істину по справі, керуючись ст. 30 Конституції України, пунктами 7, 9, 10 ч.1 та ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»,

ПРОШУ:

дати дозвіл на проведення заходів, пов'язаних з тимчасовим обмеженням прав і свобод людини: негласного проникнення до житла чи іншого володіння особи; зняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших технічних засобів одержання інформації; контролю за листуванням, телеграфною та іншою кореспонденцією, стосовно –

_____ (П.І.Б.)

за місцем реєстрації _____
та місцях тимчасового перебування _____
з каналів зв'язку: _____

Терміном до _____ 200_ року

Ст. оперуповноважений ГВ БКОЗ
Управління СБ України в _____ області

« ____ » _____ 2009 року

ПОГОДЖЕНО:

Начальник ГВ БКОЗ Управління СБ України
в _____ області

« ____ » _____ 2009 року

Начальник Управління СБ України
в _____ області

« ____ » _____ 2009 року

Начальник відділу № _____
прокуратури _____ області
старший радник юстиції

« ____ » _____ 2009 року

ПОСТАНОВА

М. _____ „____” _____ 2009р.

Голова Апеляційного суду _____ області
_____, розглянувши подання Управління СБ України в
_____ області щодо надання дозволу на проведення заходів,
пов'язаних з тимчасовим обмеженням прав і свобод людини у відношенні:

ВСТАНОВИВ:

Управління СБ України в _____ області звернулося з поданням на проведення заходів, пов'язаних з тимчасовим обмеженням прав і свобод людини, посилаючись на те, що в результаті проведених оперативно-розшукових заходів в рамках оперативно-розшукової справи № _____, яка заведена ____ 2009 року за класифікацією „контрабанда”, отримані дані про наявність в діях зазначеної особи окремих ознак складу злочинів, передбачених ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 201 КК України.

Матеріали ОРС № **** свідчать про те, що _____ займається контрабандним ввозом автомобілів західноєвропейських марок на територію України.

За наявною оперативною інформацією _____ є співробітником приватного підприємства «_____», який з метою отримання матеріального прибутку здійснює ввіз автотранспорту через митний кордон України з наданням до митних органів підроблених документів з недостовірними даними.

Під час проведення оперативного документування протиправної діяльності встановлено, що _____ є виконавцем, який здійснює ввіз автотранспорту та його оформлення у митному відношенні. Перед своїм оточенням _____ веде себе обережно, маскує свою протиправну діяльність.

У процесі документування злочинної діяльності _____ отримана інформація, яка дає підстави вважати, що в інформації, якою він обмінюється за допомогою засобів зв'язку, є дані, які мають доказове значення по справі.

З урахуванням викладеного, одержати достовірну інформацію за даним питанням іншим способом неможливо, у зв'язку з чим, Управління СБ України в _____ області просить надати дозвіл, відповідно до статей 6, 9 Закону України „Про оперативно-розшукову діяльність”, на здійснення заходів, які зазначено пунктами 7, 9, 10 ч.1 та ч. 2 ст. 8 цього Закону.

Розглянувши подання, перевіривши матеріали ОРС, вважаю подання обґрунтованим і, з огляду на те, що зазначені в поданні заходи провадяться на підставі ст. 30 Конституції України,

ПОСТАНОВИВ:

1. Дати дозвіл на проведення заходів, пов'язаних з тимчасовим обмеженням прав і свобод людини: негласного проникнення до житла чи до іншого володіння особи, зняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших технічних засобів одержання інформації, контролю за листуванням, телеграфною та іншою кореспонденцією, стосовно –

_____ (П.І.Б.)

за місцем реєстрації _____
та місцях тимчасового перебування _____

_____;
з каналів зв'язку: _____

_____ Терміном до _____ 2009 року.

2. Проведення оперативно-розшукових заходів для отримання зазначеної інформації покласти на оперативно-технічний відділ УСБУ в _____ області.

Голова Апеляційного суду
_____ області _____

ПРОТОКОЛ

за результатами здійснення оперативно – розшукового заходу, який тимчасово обмежує права людини за справою № _____

“ ___ ” _____ 2009 року м. _____

Мною, _____, отримано фактичні дані, що знаходяться на матеріальних носіях інформації у вигляді 1 (однієї) аудіокасети (ТДК 90 реєстр. № _____) та 1 (однієї) відеокасети (Sony реєстр. № _____), та можуть бути використані як джерело доказів у кримінальному судочинстві.

Додаток: 1 (одна) аудіокасети (ТДК 90 реєстр. № _____) та 1 (одна) відеокасета (Sony реєстр. № _____), які зберігаються відповідно до внутрішніх облікових форм у ЦОТЗ оперуповноваженим __ відділу ГВ БКОЗ Управління СБ України в _____ області старшим лейтенантом _____, на підставі ч. 2 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, за участю оперативно-технічного відділу Управління СБ України в _____ області, здійснено оперативно-розшуковий захід, який тимчасово обмежує права людини: зняття інформації з каналів зв'язку (з мобільного телефону № _____), що проводився у період з « ___ » _____ 2009 року по « ___ » _____ 2009 року за постановою Голови Апеляційного суду _____ області № _____ від _____ 2009 року, стосовно:

За результатами його здійснення Управління СБ України в _____ області.

Ініціатор заходу:

Оперуповноважений __ відділу ГВ БКОЗ
Управління СБ України в _____ області
старший лейтенант _____

ЗГОДЕН:

Начальник __ відділу ГВ БКОЗ
Управління СБ України в _____ області
полковник _____

**ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ
ЛЮДИНИ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ
СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ РОЗСЛІДУВАННЯ**

Правова позиція Європейського суду з прав людини (<i>дали</i> – Суд)	Справа, у якій позиція була висловлена
<i>1</i>	<i>2</i>
Вимога передбачуваності не означає, що особа може наперед сказати з якою-небудь часткою впевненості, що його телефон буде прослуховуватися. Суд вирішив, що внутрішній закон повинен, однак, з достатньою ясністю обрисувати ті умови й обставини, при яких можливе встановлення спостереження. У деяких випадках буває необхідно після того, як спостереження зняте, інформувати особу, що вона була об'єктом спостереження, хоча на цей рахунок немає норми, обов'язкової до виконання завжди.	Справа Мелоун проти Об'єднаного Королівства (1985) 7 EHRR 114.
Суд не вважає за можливе або за необхідне дати вичерпне визначення поняття “особисте життя”. Було б занадто суворим обмежити його інтимним колом, де кожний може жити своїм власним приватним життям, як він бажає, і тим самим повністю виключити зовнішній мир із цього кола. Повага до приватного життя також повинна деякою мірою включати й право встановлювати й підтримувати відносини з іншими людьми. Більш того, очевидно, немає принципових підстав виключати з такого розуміння поняття “приватне життя” професійну або ділову діяльність, тому що, зрештою, більшість людей саме у своїй трудовій діяльності мають можливість розвивати відносини з іншими людьми (із зовнішнім світом)... Не завжди можливо чітко розмежувати, яка діяльність людини становить частину його професійного або ділового життя.	Справа Німіт проти Німеччини (1993) 16 EHRR 97.

<i>1</i>	<i>2</i>
Встановлена система спостереження (німецьким законодавством – авт.) виключає судовий контроль; замість нього на початковій стадії контроль здійснюється судовим співробітником і контролем з боку Парламентської Ради та (будь-якою) комісією. Суд вважає, що у сфері, де можливі зловживання в окремих випадках, які можуть мати шкідливі наслідки для демократичного суспільства в цілому, в принципі, бажано доручити наглядові функції судді. Проте з огляду на характер наглядових і інших передбачених гарантій <...> суд вважає, що виключення судового контролю не виходить за рамки того, що може вважатися необхідним у демократичному суспільстві.	Справа Клас проти Німеччини ((1978)2 EHRR 214).
Якщо людина йде по вулиці, її неминуче бачать інші, і вона не може розраховувати на непорушність свого права на приватне життя, незважаючи на те, чи бачать її озброєним оком або роблять відеозапис за допомогою телебачення по замкнутому каналу.	Справа ПГ проти Об'єднаного Королівства (2002) EHRR 262.
Телефонні переговори, наприклад, підпадають під поняття “приватне життя”, і прослуховування телефонних переговорів може розглядатися як втручання в “сімейне життя” і “таємницю кореспонденції”; телефонні переговори між членами родини підпадають під поняття “сімейне життя” і “таємниця кореспонденції”.	Справа Андерсен проти Швеції ((1992) 14 EHRR 615).
Заявникові не потрібно доводити, що прослуховування даної телефонної розмови означає порушення права на недоторканність приватного життя.	Справа А проти Франції (1994) 17 EHRR 462.
(В цій справі жінка, яка раніше займала високопоставлену посаду офіцера поліції, подала до суду позов проти поліції про гендерну дискримінацію. Її домашній і службовий телефони прослуховувалися поліцією з метою одержання відомостей для використання їх у ході судового розгляду із приводу дис-	Халфорд проти Об'єднаного Королівства (1997) 24-EHRR 462.

1	2
<p>кримінації. Сторона уряду Об'єднаного Королівства стверджувала, що переговори, які велись зі службового телефону, не стосуються “приватного життя” заявника – авт.). Цей аргумент був відкинутий на тій підставі, що в телефонних переговорах особа “розумно” розраховує на недоторканність приватного життя. Таке “розумне очікування”, на думку Суду, було тим більше обґрунтованим, що заявник мала окремих кабінет із двома телефонами, один із яких був призначений тільки для неї, і вона одержала заповнення, що може користуватися телефонами у своєму кабінеті для ведення переговорів із приводу свого позову про гендерну дискримінацію. При ухваленні рішення, чи є таке очікування “розумним”, Суд повинен застосовувати об'єктивний критерій, визначивши суспільно прийнятну для конкретних обставин правову норму.</p>	
<p>При негласному спостереженні особа звичай не знає точно, чи стежать за нею. При вирішенні цієї проблеми Суд розмежував два види скарг: на те, що увесь режим державного стеження протизаконний, і на конкретний випадок протизаконних дій з боку державного агента.</p> <p>Що стосується скарг на протизаконність усього режиму, Суд приймає позови навіть тоді, коли немає доказів, що особа, яка подає позов, є об'єктом спостереження. Суд відкидає доводи урядової сторони, яка стверджує, що немає доказів того, що стосовно осіб велося спостереження, і, отже, у них немає права подавати позов. Суд виходить із того, що будь-який користувач пункту або телекомунікаційної системи є потенційною жертвою негласного спостереження і, за визначенням, не може знати, чи ведеться за ним спостереження. Тому Суд ухвалив, що “особа за певних обставин може</p>	<p>Справи Клас проти Німеччини (1979-80) EHRR 214, Мелуї проти Об'єднаного Королівства (1985) T.1EHRR 114.</p>

1	2
<p>стверджувати, що вона є жертвою порушення, викликаного самим фактом існування негласних засобів або законодавства, яке дозволяє негласні засоби, і їй необхідно доводити, що до неї фактично застосовуються такі засоби”.</p>	
<p>Втручання (в приватне життя) не порушує ст. 8, якщо воно здійснюється “згідно із законом”, переслідує законну мету відповідно до п. 2 цієї статті та якщо воно є необхідним у демократичному суспільстві задля досягнення цієї мети.</p> <p>Суд зауважив, що ст. 31 Конституції України, ст. 187 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) та ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” передбачали можливість накладення арешту на кореспонденцію в ході кримінального провадження та оперативно-розшукової діяльності. Таким чином, була наявна законна підстава для такого втручання.</p> <p>Щодо вимоги “передбачуваності” закону, який став підставою для втручання, Суд надав свою попередню прецедентну практику про те, що “Словосполучення “згідно із законом” не просто відсилає до національного законодавства, а й пов'язане з вимогою якості “закону”, тобто вимогою дотримання принципу “верховенства права”, про що прямо говориться у преамбулі Конвенції... Отже, цей вислів означає – і це впливає з предмета і мети ст. 8, – що в національному законодавстві має існувати засіб правового захисту від свавільного втручання державних органів у права, гарантовані п. 1 цієї статті... Ризик такої свавільності є особливо очевидним в умовах, коли повноваження виконавчої влади здійснюються таємно... Оскільки здійснювані на практиці заходи таємного спостереження за обміном інформацією є закритими для їх ретельного</p>	<p>Справа Волоха проти України.</p>

1	2
<p>аналізу з боку осіб, яких це стосується, або з боку громадськості загалом, надання правової дискреції органам виконавчої влади у вигляді необмежених повноважень було б несумісним з принципом верховенства права. Отже, закон має з достатньою чіткістю визначати межі такої дискреції, наданої компетентним органам, і порядок її здійснення, з урахуванням законної мети цього заходу, щоб забезпечити особі належний захист від свавільного втручання.</p> <p>У цьому зв'язку Суд зауважив, що вимоги “пропорційності” втручання, його винятковий та тимчасовий характер були передбачені у ст. 31 Конституції України та ст. 9 Закону “Про оперативно-розшукову діяльність”. Проте ні ст. 187 КПК України у редакції, яка була чинна на час подій, які розглядаються, ні жодне інше положення законодавства не передбачали механізму, який міг би гарантувати дотримання вищезазначених принципів на практиці. Стаття 187 КПК України не містила вказівки щодо осіб, до яких застосовуються ці заходи, обставин, за яких вони вживаються, та строків, які мають встановлюватися та дотримуватися. Таким чином, це положення не могло бути визнане таким, що є достатньо чітким та детальним, щоб забезпечити відповідний захист від неналежного втручання органів державної влади у право заявників на повагу до їх приватного життя та кореспонденції.</p> <p>Суд зауважив, що національне законодавство повинне передбачати механізми ефективного захисту особи від зловживань. Такі гарантії захисту мають бути чітко встановлені законом та застосовуватися для нагляду за діяльністю відповідних органів або служб. При наглядових провадженнях мають дотримуватися цінностей демократичного суспільства настільки добросовісно, наскільки це мож-</p>	

1	2
<p>ливо, зокрема верховенства права, про що прямо говориться у преамбулі Конвенції.</p> <p>Верховенство права, між іншим, передбачає, що втручання органів виконавчої влади у права осіб має підлягати ефективному контролю, який зазвичай має здійснюватися судовим органом щонайменше як останньою інстанцією, оскільки судовий контроль надає найбільші гарантії незалежності, безсторонності та здійснення належного провадження.</p> <p>У цій справі перегляд постанови про накладення арешту на кореспонденцію відповідно до ст. 187 КПК України було передбачено лише на початковій стадії, коли арешт та виймка кореспонденції були санкціоновані. Проте відповідне законодавство не передбачало жодного проміжного перегляду постанови в розумні проміжки часу або будь-яких строків для такого втручання. Також законодавство не передбачало додаткового залучення судових органів для нагляду за діяльністю правоохоронних органів при здійсненні останніми повноважень, які розглядаються у цій справі. Через це постанова про накладення арешту на кореспонденцію заявників залишалася чинною протягом більш ніж одного року після закриття кримінальної справи, а національні суди жодним чином не відреагували на цей факт.</p> <p>Таким чином, Суд дійшов висновку, що зазначене втручання не може трактуватися як таке, що було здійснене “згідно із законом”, оскільки законодавство України не визначає з достатньою чіткістю меж та умов здійснення органами влади своїх дискреційних повноважень у сфері, про яку йдеться, та не передбачає достатніх гарантій захисту від свавілля при застосуванні таких заходів спостереження.</p>	

1	2
<p>Суд констатував порушення ст. 13 Конвенції на тій підставі, що законодавство України не забезпечує особу, щодо якої вживаються заходи спостереження, належними гарантіями захисту, оскільки воно не передбачає обов'язку повідомляти особу про заходи спостереження, які було застосовано щодо неї. Навіть якщо особи, до яких вживаються такі заходи, дізнаються про втручання в їх право на повагу до їх кореспонденції, як це сталося у цій справі, право оскаржити законність такого рішення, гарантоване національним законодавством, на практиці виявилось обмеженим.</p>	
<p>Неважливо, що особа, яка подає скаргу, не головний і навіть зовсім не об'єкт спостереження. Заявник, проте, вправі подати скаргу про порушення його прав відповідно до ст. 8. У такий же спосіб не має відношення до позову про порушення права на недоторканність приватного життя той факт, що пристрій, за допомогою якого здійснюється прослуховування, встановлюється не в будинку заявника. Навіть якщо представники влади не очікують або не розраховують на присутність заявника в даному приміщенні, якщо він "розумно розраховував на недоторканність приватного життя" у цьому місці, це буде означати порушення його прав відповідно до ст. 8. Саме "розумне очікування", а не конкретна особистість об'єкта спостереження, є визначальним чинником при рішенні питання про порушення Конвенції.</p>	<p>Справа Круслін проти Франції (1990) 12 EHRR 547.</p>
<p>Спілкування між клієнтом і адвокатом віднесено Судом до особливо делікатного питання, у якому державі варто застосовувати більш суворі критерії для обґрунтування прослуховування і де необхідно гарантувати привілеї цієї професії... Викликає, що-</p>	<p>Справа Копп проти Швейцарії (1999) 27 EHRR 91.</p>

1	2
<p>найменше, здивування той факт, що цей обов'язок покладений на чиновника відділу правового забезпечення поштового відомства, який є представником виконавчої влади, а не незалежному судді.</p>	
<p>Після припинення негласного спостереження не обов'язково в кожному випадку інформувати об'єкт спостереження. Суд вказав, що наступне повідомлення кожної особи, щодо якої застосовувався припинений засіб, цілком може поставити під загрозу довгострокову мету, через яку було ухвалено рішення про спостереження" і, отже, недоцільно приймати норму загального застосування, яка вимагала б розголошення дій у всіх випадках. Однак там, де немає вагомих підстав для відмови в розголошенні факту негласного спостереження, така відмова буде, вочевидь, вважатися порушенням Конвенції.</p>	<p>Справа Клас проти Німеччини (1979) 2 EHRR 214.</p>
<p>Держава не може бути звільнена від відповідальності за дії працівника правоохоронного органу лише на підставі тверджень, що він виконував службові обов'язки як приватна особа... Прийняття державою відповідальності було особливо важливим передусім тому, що початкова стадія операції виконувалась поза будь-якою юридичною регламентацією та без судового дозволу. Більше того, схвалення компетентними органами дій п. В.С. та п. А. З. щодо імітації давання хабара та звільнення п. А. З. від будь-якої відповідальності означало те, що держава легітимізувала попередню стадію пострафактум та скористалася її результатами... Дії п. В. С. та п. А. З. виходили за межі звичайного розслідування фактів, які могли містити ознаки злочину. Адже не існувало жодних доказів, які б вказували на те, що</p>	<p>Справа Раманаускас проти Литви (2008).</p>

1	2
<p>заявник вчиняв кримінальні правопорушення раніше, зокрема такі дії, як хабарництво. Усі зустрічі між заявником та п. А. З. відбувалися за ініціативою останнього. Виглядало на те, що п. В. С. та п. А. З. просто грубо підштовхнули заявника до злочину, хоча у них не було доказів того, що він схилився чи планував вчинити відповідні діяння... Отож, Суд дійшов висновку, що саме дії п. А.З. та п. В. С. (які є співробітниками правоохоронних органів – авт.) спричинили такий наслідок, як схилення заявника до вчинення злочину. І у справі не існувало жодних доказів, які вказували б на те, що злочин було б вчинено і без втручання згаданих осіб. Тому мало місце порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції.</p>	
<p>Необхідно обмежити використання негласних агентів і забезпечити гарантії навіть у справах, що стосуються боротьби з обігом наркотиків. Хоча зростання організованої злочинності, безсумнівно, вимагає вживання належних заходів, право на справедливе відправлення правосуддя, проте, грає таку важливу роль, що його не можна приносити в жертву доцільності. Загальні вимоги справедливості, закріплені в ст. 6, застосовні до всіх судових процедур, що стосуються всіх видів кримінальних правопорушень, – від найпростіших до самих складних. Не можна виправдовувати інтересами суспільства використання доказів, отриманих у результаті підбурювання... Суд відзначає, по-перше, що ця справа відмінна від справи Луді проти Швейцарії, де поліцейський був приведений до присяги, суддя, який вів розслідування, знав про його місію, а швейцарські органи, які були поінформовані німецькою поліцією, почали попереднє розслідування. Поліцейський виступив лише як негласний агент.</p>	<p>Справа Тешейра де Кастро проти Португалії (1999) 28 EHRR 101.</p>

1	2
<p>У даній справі треба визначити, вийшли чи ні дії двох поліцейських за рамки ролі негласних агентів. Суд зазначає, що державна сторона не стверджує, що втручання поліцейських було частиною операції по боротьбі з наркотиками за наказом і під наглядом судді. У компетентних органів, очевидно, також не було підстав підозрювати п. Тешейра де Кастро в причетності до обороту наркотиків; навпаки, він не мав судимості, і щодо нього не провадилося попереднє розслідування. Він взагалі став відомий поліції тільки через... посередників... Більше того, у будинку заявника не були виявлені наркотики: він придбав їх у третьої особи, яка, у свою чергу, одержала їх від іншої людини. Було також встановлено, що під час його затримання в заявника була при собі тільки та кількість наркотиків, про яку його просили поліцейські, тим самим він зробив не більше того, на що його спровокувала поліція. Немає доказів на користь твердження державної сторони, що заявник був схильний до вчинення правопорушення. Із цього треба зробити висновок, що обидва поліцейські не обмежилися пасивним розслідуванням кримінальної діяльності п. Тешейра де Кастро, а вплинули на нього, спонукавши його зробити правопорушення. І останнє: Суд зазначає, що в рішеннях внутрішніх судів сказано, що заявник був засуджений, головним чином, на підставі заяв цих двох поліцейських. Виходячи із цих міркувань, Суд робить висновок, що дії двох поліцейських вийшли за рамки ролі негласних агентів, тому що вони підбурювали до здійснення правопорушення, і немає підстав думати, що без їхнього втручання злочин був би вчинений. Це втручання і його роль у цій кримінальній справі говорить про те, що із самого початку заявник, безсумнівно, був позбавлений права на справедливий суд. Отже, мало місце порушення ст. 6(1).</p>	

1	2
<p>(У цій справі громадянин Німеччини скаржився на порушення ст. 6 Конвенції, коли його разом із співучасником затримали в Італії і помістили в тюремну камеру разом з негласним агентом, який виступав в ролі співкамерника і робив вигляд, що не розуміє німецької. При цьому він чув, як ті двоє говорили про вбивство і про те, що вчинив цей злочин один з них. Ця людина була допитана про вбивство поліцією й пізніше повторила свої показання. На суді підсудний намагався стверджувати, що зізнання, зроблене їм у камері, було отримане незаконним шляхом, і прийняття його судом порушує його право на справедливий суд – авт.). Комісія вирішила, що його скарга неприйнятна за наступними підставами: поперше, засудження заявника було засноване на його первісному зізнанні, що підтверджувалося іншими непрямыми доказами... Крім того, відповідно до норми Федерального конституційного суду, прийом, використаний італійською поліцією проти заявника, сам по собі не є незаконним методом одержання доказів. В інтересах заявника було не говорити зі своїм співучасником про цей злочин у присутності третьої особи. Якщо він, проте, зробив це добровільно, відповідальність за те, що це обернулося проти нього, лежить на ньому. Він не стверджував, що негласний агент яким-небудь чином змусив його заговорити про вбивство бізнесмена. У цих обставинах не можна вважати, що свобода волевиявлення заявника була ущемлена діями італійської поліції, й використання доказів, отриманих італійським негласним агентом, позбавляють заявника права на справедливий суд, що передбачено ст. 6 Конвенції.</p>	<p>Справа А проти Німеччини (1987).</p>

1	2
<p>(Заявник був засуджений за організацію викрадення людей. Висновки суду ґрунтувалися на записах телефонних розмов, які міліція зробила на квартирі одного із потерпілих. З посиланням на Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” суд відмовив захисту в розкритті матеріалів, які мали відношення до рішення на дозвіл проведення запису – авт.) Європейський суд не може виключати можливості, що зазначені матеріали могли бути використані стороною захисту, у якої, отже, був законний інтерес у їх розкритті. Однак він готовий погодитися з тим, що в контексті даної справи документи, які були витребувані заявником, могли містити певні види конфіденційної інформації, що стосується державної безпеки. За таких обставин суддя мав широкі межі розсуду при вирішенні клопотання про їх розкриття. Слід з’ясувати, чи було нерозголошення цих матеріалів забезпечене достатніми процесуальними гарантіями. Матеріали, що стосуються рішення на право проведення запису, досліджувалися головуючим суддею. Отже, рішення про нерозголошення певних документів не було прийнято стороною обвинувачення в односторонньому порядку, а за участю представника судової влади. Однак суд не проаналізував питання про те, чи могли дані матеріали використовуватися стороною захисту і чи могло їх розголошення, хоча б приблизно, заподіяти шкоди істотним публічним інтересам. Рішення Суду ґрунтувалося на виді зазначеного матеріалу, а не на аналізі його змісту. З урахуванням положень Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, що не дозволяють надання документів, що мають відношення до оперативно-розшукової діяльності, роль суду при рішенні питання, по-</p>	<p>Справа Мірлашвілі проти Росії (№ 6293/04) (2008).</p>

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

1	2
ставленого стороною захисту про розкриття матеріалу, виявилася вкрай обмеженою. Рішення, що оскаржується, було неясним і не вказувало, який вид конфіденційної інформації могли містити матеріали, що відносяться до операції спостереження. Таким чином, суд погодився з повним виключенням всіх матеріалів із змагального розгляду. Крім того, об'єктом спостереження не були заявник або його співучасники. Отже, рішення про нерозкриття матеріалів, що відносяться до операції спостереження, не супроводжувалося адекватними процесуальними гарантіями і не було досить обґрунтованим.	
Прийняття в якості доказу показання співучасника, якому обіцяне звільнення від кримінальної відповідальності, може, у принципі, “взяти під сумнів справедливість суду відповідно до ст. 6”.	Справа X проти Об'єднаного Королівства (1976) 7 DR 115, 118.

Атмажитов В.М., Бобров В. Г. Оперативно-розсыскные мероприятия: актуальные вопросы теории и практики // Государство и право. – 2005. – № 3. – С. 23-31.

Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: Підруч. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.

Гордін Л.Я. Слідчо-оперативна група: проблеми створення та діяльності: Монографія. – Х.: ФІНН, 2009. – 192 с.

Горяинов К.К., Кваша Ю.Ф., Сурков К.В. Федеральный закон “Об оперативно-розсыскной деятельности”: Комментарий. – М.: Новый Юрист, 1997. – 576 с.

Грошевий Ю. Кримінально-процесуальні аспекти оперативно-розшукової діяльності // Право України. – 2003. – С. 73-78.

Захарцев С.И. Понятие и виды оперативно-розсыскных мероприятий // Правоведение. – 2003. – № 4. – С. 135-139.

Зеленецкий В.С., Козьяков И.Н. Ведомственный контроль и прокурорский надзор за законностью оперативно-розсыскной деятельности. – Х.: Восточно-регион. центр гуманитарно-образоват. инициатив, 2003. – 256 с.

Комментарий к Федеральному закону “Об оперативно-розсыскной деятельности”. С приложением решений Конституционного Суда Российской Федерации и Европейского Суда по правам человека /Вступ. ст. В.Д. Зорькина. – М.: Норма, 2006. – 448 с.

Оперативно-розшукова діяльність: Навч. посіб. / Є.М. Моїсєєв, О.М. Джужа, Д.Й. Никифорчук та ін. / За ред. О.М. Джужа. – К.: Правова єдність, 2009. – 310 с.

Основы оперативно-розсыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение): Часть 1: Учеб. пособие / Э.А. Дидоренко, Б. И. Бараненко, В. А. Глазков и др.; Под ред. Э.В. Виленской. – Луганск: РИО ЛАВД, 2006. – 245 с.

Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: Монографія. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.

Теория оперативно-розыскной деятельности: Учебник / Под ред. К.К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Сенилова. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 832 с.

Шумилов А. Ю. Курс основ оперативно-розыскной деятельности: Учеб. для вузов. – 3-е изд., доп. и перераб. М.: Издат. дом Шумиловой И. И., 2008. – 391 с.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Д

Дослідження предметів і документів – 53-55

З

Забезпечення безпеки працівників суду – 7

Забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві – 7-8

Засоби ОРД – 19

Збір зразків для порівняльного дослідження – 50-53

Зняття інформації з каналів зв'язку – 46-47

К

Контррозвідувальна діяльність – *поняття* – 3; *суб'єкти* – 3

Контроль телеграфно-поштових відправлень – 47-49

Контрольоване постачання – 40-42

Конфіденційне співробітництво – 58-59

М

Методи ОРД – *поняття* – 19 ; *агентурний метод* – 58

Н

Наведення довідок – 42-43

О

Обстеження приміщень, будинків, споруджень, ділянок місцевості і транспортних засобів – 43-44

Оперативна закупівля – 39-40

Оперативний експеримент – 57-58

Оперативно-перевірочна діяльність – *поняття* – 8-9

Оперативно-розшукова діяльність – *поняття*; *підстави проведення* – 3

Оперативно-розшукові заходи – *поняття*; *ознаки*; *класифікація*; *порядок отримання дозволу* – 31-35

Оперативно-розшукова профілактика – *поняття* – 4

Оперативно-розшукова справа – *строки ведення*; *продовження строків ведення*; *закриття* – 61-66

Опитування – 37-39

Ототожнення особистості – 55-57

П

Порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини – *подання до суду*; *постанова суду* – 66

Принципи оперативно-розшукової діяльності – законності; дотримання основоположних прав і свобод людини; взаємодії оперативних підрозділів з органами управління і населенням; публічності; єдності гласних і негласних заходів ОРД, а також комплексно-системного їх використання; конспірації; оперативності – 9-21

Протокол з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів – 69

Р

Розвідувальна діяльність – поняття; суб'єкти – 4

Розшук безвісно відсутніх осіб – 8

С

Спостереження – 49-50

Суб'єкти оперативно-розшукової діяльності – оперативні підрозділи Міністерства внутрішніх справ; оперативні підрозділи Служби безпеки України; оперативні підрозділи податкової міліції; підрозділ оперативного забезпечення охорони Управління державної охорони України; Державна прикордонна служба України; оперативні підрозділи органів і установ Державного департаменту України з питань виконання покарань – Служба зовнішньої розвідки України; розвідувальний орган Міністерства оборони України – 22-30

З М І С Т

РОЗДІЛ 1. Поняття, сутність, принципи оперативно-розшукової діяльності та суб'єкти, які її здійснюють.....	3
1.1. Поняття та сутність оперативно-розшукової діяльності.....	3
1.2. Принципи ОРД.....	9
1.3. Суб'єкти ОРД та їх повноваження.....	22
РОЗДІЛ 2. Оперативно-розшукові заходи: поняття, класифікація, загальна характеристика, підстави та порядок їх проведення, можливість використання їх результатів у кримінальному судочинстві.....	31
2.1. Поняття та класифікація ОРЗ.....	31
2.2. Загальна характеристика ОРЗ та можливості використання їх результатів у кримінальному судочинстві.....	36
2.3. Підстави та порядок проведення оперативно-розшукових дій.....	61
ДОДАТКИ.....	73
Додаток 1. Зразки деяких документів, які складаються в ході ОРД.....	73
Додаток 2. Практика Європейського суду з прав людини щодо застосування спеціальних засобів розслідування.....	88
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	101
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК.....	103

Навчальне видання

Для нотаток

**ЮРІЙ МИХАЙЛОВИЧ ГРОШЕВИЙ
СЕРГІЙ БОРИСОВИЧ ФОМІН**

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ
ДОКАЗУВАННЯ ТА ОПЕРАТИВНО-
РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Відповідальна за випуск *О. В. Капліна*

Редактор *О. І. Борисенко*
Коректор *Л. М. Рибалко*
Комп'ютерна верстка *А. В. Яно*

Підп. до друку 11.12.2009 р. Формат 60x84¹/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 6,62. Облік.-вид.арк. 4,31. Вид. № 468
Тираж 1000 прим. Ціна договірна.

Видавництво «Право» Академії правових наук України
Україна 61002, Харків, вул. Чернишевська, 80

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції — серія ДК № 559 від 09.08.2001 р.

Надруковано в друкарні СПДФО Білетченко
тел. 8(057) 758-35-98

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток